

М. ПАСТЕРНАКОВА

ЗАЙНЯТТЯ В ДИТЯЧОМУ САДКУ

лев 59

МАРІЯ ПАСТЕРНАКОВА

ЗАЙНЯТТЯ В ДИТЯЧОМУ САДКУ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Канадсько-Український Бібліотечний Центр
Канадське Товариство Приятелів України
Торонто – Канада

Торонто

1959

Об'єднання Українських Педагогів Канади

Обкладинка мист. М. Левицького

*Друковано в друкарні "КНІВ",
686 Річмонд вул., Торонто, Онт., Тел.: ЕМ 3-7839*

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

В історії українського шкільництва окремий розділ займає дошкільне виховання. Його початки сягають XIX ст., коли Ф. Фребель (1782—1852) перший склав виховну систему для дітей дошкільного віку і програму курсів для дошкільних виховниць. Захоплення новою системою було настільки велике, що фребелівський рух охопив краї західної Європи і знайшов теж гарячих прихильників в Україні. Державні, громадські і приватні установи — в Києві і Полтаві "Фребелівський Педагогічний Інститут", у Львові "Товариство Українська Захоронка" і "Рідна Школа", в Чернівцях "Українська Школа" і товариство "Мироносиці", а також монаші жіночі чини стали засновувати дитячі садки (Kindergarten) для дітей у віці від 3—7 років життя.

Згодом мережа дошкільних закладів поширилася по всій Україні і крім постійних дитячих садків були теж численні літні дитячі садки в селах (сезонові, на час літніх робіт у полі). Для вишколу виховниць організовано окремі школи середнього типу і короткочасні підготовчі курси. Із ростом дошкільної справи виникла потреба поглиблення досліджень фізичного й духового життя дитини, необхідність теоретичних підручників, були ставлені теж вищі вимоги до дитячої літератури. В допомогу матерям і виховникам дошкільнят були видавані численні періодики, які у великій мірі причинилися до поширення дошкільної ідеї серед українського громадянства. Розмах і високоякісна праця в українській дошкільній ділянці, головню в останніх десятиріччях, дали наглядні позитивні наслідки у формуванні характеру молодого покоління і піднесенні релігійного та національного почуття.

Сьогодні в країнах нового поселення справа дошкільного виховання набирає особливої гостроти, ставить нове, відповідальне завдання — зберегти молоде покоління для української церкви й народу, дати йому тривку національну основу, з якої виростали б свідомість приналежності до української спільноти і любов до батьківщини своїх прадідів. У тому процесі найважливішою справою є знання рідної мови й культури, які слід заціпити дітям уже в найранішому періоді їхнього життя.

З цією метою, продовжуючи традицію і нав'язуючи до наших надбань в ділянці дошкільного виховання, Управа Об'єднання Українських Педагогів у Канаді рішила видати підручник п. н. "Зайняття в Дитячому Садку". Він знайомить

виховниці з психічними особливостями дошкільної дитини, подає методичні вказівки для виховної і навчальної праці з малими дітьми і вкінці дає список видань, присвячених дошкільному питанню.

Авторка, Марія Пастернакова, відома із своїх теоретичних і практичних студій в дошкільній ділянці, користувалася у складанні книжки власним довголітнім досвідом і фаховою літературою, зокрема новішими педагогічними виданнями.

Сподіваємося, що підручник стане виховницям не тільки дороговказом в їхній праці, — вони найдуть у ньому теж багато матеріалів для того, щоб наших дітей вже змалку об'єднати з рідною мовою й культурою. Вважаємо, що для української дошкільної літератури цей підручник є цінним і актуальним набутком.

З. Зелений

Голова ОУП Канади

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ ВИХОВАННЯ В ДИТЯЧОМУ САДКУ

У виховній праці слід мати на увазі три основні речі:

- а) усвідомити собі ясно мету, з якою впливаємо на дитину;
- б) якими засобами можна найуспішніше досягти цієї мети, тобто опанувати методи праці;
- в) здавати собі справу з того, що мета і засоби залежать від ступеня психічного розвитку дитини, тобто треба знати кого маємо виховувати, вивчити властивості та розвиткові можливості дитини, щоб до них достосувати виховні засоби. Не узгодивши наших виховних засобів із властивостями й особливостями психіки дитини на даному ступені розвитку, можемо ставити дітям надто важкі або надто легкі завдання і тим самим замість розвивати дитину - перешкоджати їй в її розвитку.

Дошкільна виховниця, якій доручено виховання малих дітей, коли хоче вміло керувати волею дитини, розвивати її думку, мусить вивчити дитину, знати її нахили й потреби, щоб могли як слід орієнтуватися в сфері її духового життя. Дитина відрізняється від дорослих не тільки кількісно, тобто її тіло менше і слабше ніж у дорослих, але теж і якісно, тобто, окремі психічні чинності відбуваються часто цілком відмінно, ніж у дорослих. Дитина не запам'ятовує стільки, скільки дорослий, пам'ять в неї слабша, але зате дитина запам'ятовує інакше, ніж дорослі. Дитина не дошукується логічних зв'язків, запам'ятовує механічно і тому не може охопити стільки предметів водночас, скільки дорослі. Чим

дитина молодша, тим більше разів треба даний матеріал їй повторювати, поки вона його запам'ятає. Подібні якісні відмінні знайдемо в кожній ділянці психічного життя дошкільної дитини. Психічний розвиток, як усякий розвиток, відбувається під впливом двох чинників: природжених завдатків, з якими дитина приходить на світ, в тому важливу роль відіграє спадковість, і зовнішні впливи довкілля. Дати дитині можливість розвиватися в найкращих умовах, добувати життєвий досвід, вчитися в широкому розумінні слова, — це найважливіше завдання виховання в дошкільному віці.

У природі дитини головне місце посідають інстинкти-гони. Під цим розуміємо такий психічний прояв, що здійснює ціль, не розуміючи її і не передумуючи. Здебільшого природжені інстинкти прямують до задоволення вимог організму, як їжі, сну, руху та інших фізіологічних потреб. У малих дітей виявляються теж дуже густо духові інстинкти, як от гін до знання, оте неспокійне дитяче "чому", "як", "навіщо", яким дошкільна дитина просто замучує своїх виховників. Коли цьому настирливому шуканню правди не прийде на допомогу задовільна відповідь, тоді дитині допомагає, щоправда, скупа ще своїми засобами і змістом, зате незвичайно жива дитяча уява.

"Чоловік віддав Богові душу" — каже поважно, вдивляючись у тітку широкорозкритими очима, 5-літній Лесик. І малює, бо так йому легше пояснити як розказати словами, — чоловіка у лежачій позиції, що йому з малого отвору в голові летить вгору спіральна хмаринка, просто Богові в руки. Почуті від дорослих слова так довго непокоїли дитину, аж поки вона сама собі знайшла розв'язку.

Чи чули ви, як іноді гордо звучать слова малої дитини — "я сам"! Цей природжений гін до самостійності — незвичайно цінний для виховання, хоча він часом виливається у поведінку дитини, яку до-

рослі, буває, неправильно собі пояснюють. Його слід підтримати, доручаючи малим дітям деякі малі праці, привчаючи їх уже змалку до самообслуговування.

Величезну роль у процесі формування особовости дитини має гін до наслідування. Могутньою силою у тому напрямку є особистий приклад виховниці, живі приклади з довколишнього світу, а далі невичерпним джерелом для посилення того гону-інстинкту є оповідання, вірші, казки, в яких є позитивні герої, гідні наслідування. Гін до наслідування не послаблює індивідуальности дитини, але завдяки йому непомітно меншає сила егоцентричних змагань на користь розвитку соціального інстинкту.

Перший егоцентричний період дитинства не триває довго. Вже маленькі 3-4 літні діти шукають собі товаришів для ігор і порад. Цей гін до життя в гурті виховує громадські прикмети, він робить дитину корисним членом людської спільноти, веде до тривалої дружби, іноді навіть до самопосвяти. Самотній, замкнений в собі дитині, яка не вміє підійти до товаришів, судиться важке й нудне життя. Одинаки, які виховуються остороном дитячого товариства, виявляються неусуспільненими, вередливими самолюбам, буває, не мають розуміння потреб ближніх, байдуже, без співчуття проходять повз чужі страждання. Однак розвиткові суспільних, товариських прикмет у малих дітей цілком не сприяють засновувані останніми роками дитячі клуби з власним самоврядуванням. Ті організації є копією товариств для дорослих і не рахуються з малим дитячим досвідом у наладнуванні справ громадського характеру, та неясним їх почуттям справедливости у вирішуванні скоплікованих дитячих провин. Усе те вносить у життя т. зв. клубу хаотичну, штучну атмосферу. Гуртове виховання має великі вартості у розвитку товариських почувань малих дітей в дитячих садках. При спільних іграх і розвагах діти підлягають тим самим вимогам, будиться в

них почуття солідарности, ширости, пошанування прав більшости, допомога молодшим і слабшим, справедлива оцінка взаємних непорозумінь, при допомозі старших. Одначе, тому, що мала дитина вимагає особливої, іноді виключної до себе уваги і теплого ставлення, вона краще, безпечніше почуває себе в малих гуртах, коли виховниця може присвятити їй більше уваги. В дитячих садках слід ділити дітей за віком на малі групи, по 5-10 дітей. Завданням дитячого садка є хоч частинно заступити дитині родинний дім, тому вона повинна у садку мати почуття волі, самостійности, навіть до деякої міри почуття власности. Не можна з малими дітьми в дитячому садку поводитися як із школярами, забагато порад, наказів і заборон може вбити в неї індивідуальність та самостійне думання. В деяких випадках, на бажання батьків, можна б приймати дітей до садка на кілька годин денно, щоб вони могли побути в колі своїх ровесників і звикали до життя в гурті.

З природи людської самочинно виростає прагнення пізнати Бога, творця всесвіту. Цей релігійний інстинкт слід розвивати у тривкій релігійній почуваннє, даючи дітям у приступній формі поняття про Бога.

Не тільки добрі інстинкти приносить на світ дитина. Поруч них виростають як бур'ян також погані нахили, як от брехливість, впертість, злодійкуватість, лінощі і т. ін. Завдання виховниці — це знати, які інстинкти і нахили корисні для майбутньої людини і гідного члена суспільности, вміти їх підтримати і розвивати шляхом вільного заспокоєння через дібрані систематично ігри, працю, мовні зайняття, а шкідливі вже в зародку обережно приглушити, знищити.

На думку новіших теоретиків, у вихованні малих дітей слід залишати якнайбільше місця для вільного виявлення дитячої творчости й самостійности, — але все ж не можемо у тому напрямку йти задалеко, не можемо напризволяще залишити дитячої волі, без уна-

прямлювання її на добрі шляхи. Отже, з одного боку виховання вимагає до деякої міри підпорядкування молоді волі, а водночас його завданням є сталити її волю. І вже малих дітей слід привчати терпляче зносити деякі неприємності. Прим., дитина впаде і плаче, тоді, власне, не треба своїм заспокоюванням давати їй ще більше жалю до себе, а підбадьорити або й не звертати на "випадок" уваги. Малих дітей, головню несміливих, треба переконувати, що вони можуть усе зробити, якщо захочуть, звичайно, у випадках, які не перевищують їх духових і фізичних сил. І не треба при цьому усувати всі труднощі, навпаки, хай дитина їх своїм зусиллям поборює, навіть тоді, якби це загрожувало маленькою небезпекою. Це не приходить так важко, бо власне сміливість властива малим дітям, вони здебільшого бояться лише втратити рівновагу і раптового крику. Слід пам'ятати, що активність, хоробрість, лицарськість виростають тільки із суворості до себе самого, а не з розніжнювання і виправдання себе.

Особливо помічним при вихованні волі є гартування тіла, руханкові вправи, спорт і змагання. Та справа тут не у вихованні атлетів і чемпіонів, а людей, в яких розвинені всі сили, бо тільки такі можуть мати сильну волю, можуть керувати своїми вчинками. "В здоровому тілі здорова душа". Мала дитина любить відчувати свою силу, виявляти свою наполегливість, але все ж таке зусилля не повинно викликати в неї перевтоми і виснаження сил. Тому бажано давати дітям завдання, яке вимагає відваги, розв'язати складне питання, виробити силу рішення. Однак до спроб відваги не можна дітей змушувати. "Хто перескочить той рівчик"? — питає виховниця на прогулянці. Перші вже зголошуються. Вийшло незле, і діти радіють з свого досягнення. Навіть менше сміливі не хочуть залишитися позаду. Ще грішки серденько б'ється, — але вже за хвилину дитина із задоволенням голосно віддихає. Обережна, бояз-

ка дитина, що сама ніколи б не здобулась на такий рішучий крок, горда зі свого вчинку. А якщо вона вже раз знайшла радість в поборенні труднощів, вона вже напевно не зупиниться перед другою спробою. Гартуванням волі виховуємо людину, яка зуміє йти послідовно до наміченої мети, в неї не буде розбіжностей між словом і ділом.

Виховання й спрямовування волі дитини на шлях людських і громадських чеснот триває довгі роки і вимагає безумовного послуху. Його конче треба домогатися вже навіть у дітей молодшого дошкільного віку, ще заки дитина почне ставити свідомий спротив своєму оточенню, як вияв відчуття власного "я". Це не є, проте, однозначне з вимогою сліпої слухняності й беззастережної відданості. Виховниця мусить в дитині виробити пошану до власної індивідуальності, має розвинути певність у власних силах, але й навчити теж визнавати й поважати думки і погляди дорослих людей та інших дітей. Не криком, не сваркою домогатися від дитини послуху, а розумінням справи і силою авторитету. Правда, бувають теж випадки, що в праці з малими дітьми тільки цим шляхом можна дійти зчасом до вільного, самозрозумілого послуху, який пізніше виростає з пошани й любови до виховника та розуміння мети власних зусиль.

Не можна малій дитині давати необмежену волю, бо вона не вміє ще нею правильно користуватися і це могло б мати небажані наслідки та спричинити передусім вередливість. Але й змушувати дітей до послуху не можна під грозьбами кар і страху. Дисципліна не може пригнічувати дитини, не може бути холодною формальністю, яка утруднювала б усякий прояв дитячої живости й самостійності. В дит. садку основою дисципліни є перш за все правильно організовані заняття і дозволяння дітей. Вже з перших днів свого перебування в дитячому садку дитина привчається до своєчасного ви-

конування своїх обов'язків та до порядку. Вона знає, коли є пора на їжу, на ігри, працю і відпочинок. Важко теж домогатися карності в дітей в дит. садках, в яких зайняття проводиться нецікаво, іграшок мало, порядок дня не устійнений, а випадковий, тоді діти бувають неспокійні і їх енергія шукає виходу в пустошах.

Важливий у вихованні карності є лагідний, обережний, індивідуальний підхід до кожної дитини. Бо хоча діти мають багато спільних рис, все ж вони дуже різняться одне від одного. Тут до уваги слід брати стан здоров'я дітей, нервову вразливість, темперамент та природжені нахили. Треба теж мати супроти малих дітей багато вибачливості і не завжди те, що нам не подобається в їхній поведінці, розглядати як їх провини. Треба завжди докладно прослідити причини дитячого вчинку, але дитина не завжди розуміє, чому її вчинок є поганий, прим., цілком не бачить в тому нічого злого, коли забирає для себе іграшки від інших дітей і нічого тут не допоможе наказ віддати, тоді вона почне плакати, відчуваючи, що їй зроблено кривду. Конче треба пояснити дитині, в чому справа, а коли й те не допоможе, тоді старатися відвернути її увагу на щось інше або на якийсь час залишити її саму. В багатьох випадках переконують дітей більше, ніж пояснення і поучування, живі приклади з довколишнього життя, або цікава розповідь відповідного змістом оповідання, казки чи віршика. В ньому дитина сама віднайде свою хибу, засоромиться і, можливо, не повторить свого вчинку. В пертості дитячої теж не поборемо різкими наказами й карами. Іноді лагідна розмова в чотири очі, коли у спокійному тоні з'ясувати наслідки неслухняності, приносить бажаний успіх.

Виховниця в дит. садку не є наставником над дітьми, який без упину наказує, доручає, забороняє, — вона повинна за дітьми стежити, їх берегти і ними керувати. А коли зайде потреба вжити наказу-заборони,

то його слід попередити поясненням шкідливості вчинку. Прим., якщо будеш їсти зелені яблука, захворієш і будеш лежати в ліжку, коли інші діти будуть гратися в парку чи в ліску. Доцільніше, коли у вихованні малих дітей вживаємо наказів позитивного характеру, а не негативного. Тому, якнайменше таких суворих наказів, як прим. “не руш”, “не йди”, “не бери”, “не говори” тощо, бо вони гальмують дитину в її діяльності, роблять її несміливою, непевною себе. Іноді добре, коли дитина сама переконається, що її вчинок приносить прикрі наслідки, однаке це не може загрожувати її здоров’ю. Часом може виховниця нечемній дитині запропонувати допомогу їй, виховниці, в якійсь роботі, що підносить вартість дитини в її власних очах. Ігор був дуже неслухняний і збиточний хлопчик. Бив інших дітей, забирав їм іграшки, не цікавили його ніякі зайняття. Не помагали напіннення й погрози. Аж ось прийшла в дит. садок уперше маленька дівчинка. Вона весь час плакала за мамою. Виховниця покликала до себе Ігора і поважно його попросила допомогти їй заспокоїти дитину. Ігор старший і розумніший за неї — хай покаже їй іграшки і пояснить їх. Вислід був для обоїх цілком успішний. Дівчинка перестала плакати, а Ігор з того часу як не той став. Особливо м’яко ставився до малих дітей і весь час виявляв охоту в чомусь допомогти виховниці.

Коли даємо якісь конкретні накази, то слід бути послідовним і не дозволяти дітям того, що вже раз було заборонене, бо це підриває авторитет виховниці. Ясно, що не слід вживати у вихованні малих дітей суворости, але теж не допускати іншої крайности, надмірної м’якості, бо нею не підготуємо до твердих умов майбутнього життя. Теперішні діти здебільшого надто “розвезені”, їм задовольняється усі їхні забаганки, вони мають усе, що захочуть, буває вже й важко чимось зро-

бити їм особливу ширю радість. Часта поступливість супроти них, легкодушне прощання хоч би й дрібних, одначе частих провин, мовляв, робить зле, бо ще дурне, як виросте — помудріє, приносить шкідливі для виховної праці наслідки. А потім у шкільному віці приходять проблеми, з якими батьки часом не всілі дати собі ради. До здисциплінування у вихованні не доходимо надмірним застосуванням кар та ще й фізичних, які притуплюють гідність, та вкінці розпалюють в молодій душі жадобу помсти.

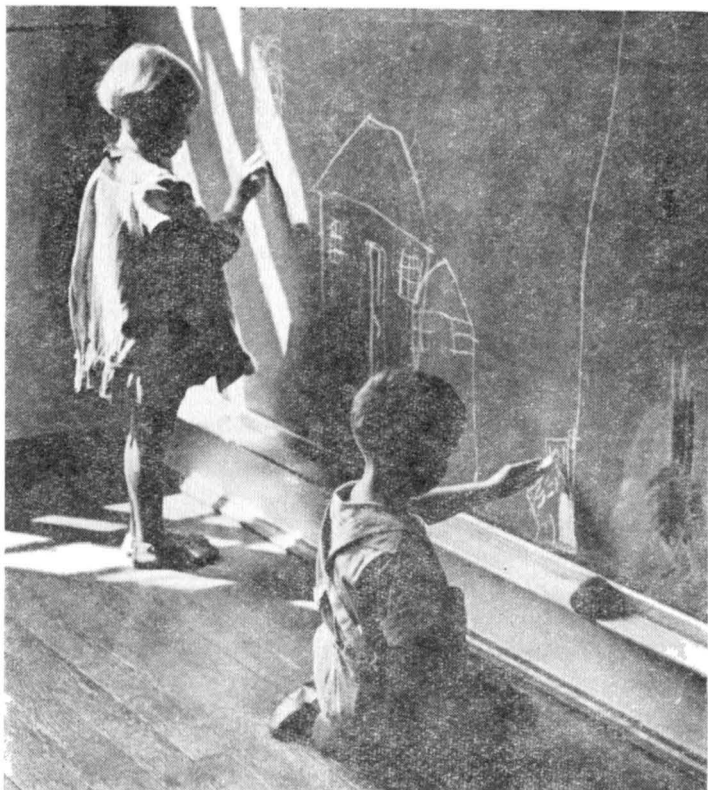
Одначе у випадках постійної, впертої неслухняності допускається деякі індивідуальні кари і це тільки тоді, коли дитина розуміє, що вона провинилася. Не радиться за кару лишати дітей без їжі, ставити в кутик, позбавляти приємного зайняття, бо це не заспокоює дитину, а навпаки, ще більше її дратує. Часто тоді стрічаємося з дитячим гнівом, який виявляється киданням речей, биттям інших, криком, який одначе не завжди є ознакою нервовості, частіше вередливості. З нею не можна різко боротися, краще дитину залишити на хвилину в спокої, просто ігноруючи її поведінку, а коли вона трохи успокоїться — підійти до неї лагідно і допомогти їй у якомусь занятті та сказати, як це гарно, коли дитина чемна, як приємно з нею гратися, з нею розмовляти.

Не слід нагадувати дитині її поганих вчинків, щоб не принижувати її ними. Буває, що само невдоволення виховниці з поведінки дитини, її холодніше ставлення, байдужість до неї, тон голосу є вже для дитини нагадуванням. Іноді відокремлення на короткий час від інших дітей, яких дитина власне б'є, або їм дошкуляє, як логічний вислід поганого вчинку буває для неї карою. В дітей часто виникають сварки й суперечки за іграшки. Бувають діти нетовариські, що неприязно ставляться до товаришів. З такими теж не слід поводитись надто різко, а пробувати лагідним способом домогтися поліпшення

поведінки. Дуже розповсюджені поміж дітьми скарги один на одного. Коли це в дрібних справах — виховниця звертає увагу дітям, що негарно неспинно на інших скаржити, краще самим між собою розв'язати спірні питання. А коли доведеться виховниці зайняти становище до скарги дитини, треба скаргу перевірити і вирішити спільно із зацікавленими тою справою дітьми.

Коли ніякі виховні засоби не мають впливу на т. зв. “важку дитину”, тобто важку до ведення, тоді справу слід розглянути спільно з батьками. Дуже часто ненормальні умови дома є причиною поганої поведінки дитини. Тоді, якщо це можливе, слід змінити життя дитини дома, тобто її оточення, харчування, дозвілля тощо. Дит. садок, власне, не дає нагоди для неправильної поведінки дитини, його устійнений порядок дня, атмосфера спокою й безпеки та волі позитивно впливають на дитину. Для дитини важкої до ведення слід мати багато виrozumіння, передусім тому, що не вона винна в тому, що є такою, а життєві умови скривдили дитину. Треба мати багато терпеливості навіть тоді, коли така дитина погано впливає на інших дітей, і ніколи майже не доводити до того, щоб дитину усунути цілком з дит. садка. В крайньому разі можна зробити це тільки на якийсь час і завжди давати дитині можливість повороту. Такі важкі періоди буває дуже часто проходять і дитина цілком змінюється. Звичайно, тут треба бути добрим педагогом і психологом, бо часто в таких випадках треба застосувати власну методи, навіть якийсь “трюк”.

Надуживання кар викликає поширену між дітьми небезпеку — дитячу брехню, яка здебільшого має свою причину в острасі перед карою. Бувають теж і інші причини дитячої брехні, яка одначе не є свідомою брехнею з наміром обдурити когось. Не менше треба боротися з виявленням дитячої брехні, щоб дитяче фантазуван-

Малі мистці.

фото Я. Савки

ня і чванькуватість не перетворилися на звичку, не виродилася в справжню брехню. Дитяча брехня-фантазія, що виросла з бажання яскравих надзвичайних образів, появляється вже у 4-річної дитини, без критичного її до цього ставлення. І тільки при глибокій аналізі дасться потім відділити брехню-фантазію від брехні-самооборони або чванькуватости, яка знову у свій час роз-

вивається в брехню-обман, для якоїсь користи. Дітям слід при таких нагодах пояснити, що брехня завжди виявиться і тоді для дитини буде сором, їй уже ніколи не повірять, а навпаки, матимуть до неї погорду. На життєвих прикладах і мовному матеріалі доказувати красу правдомовності, формуючи вже з раннього дитинства звичку до правди в думанні, бесіді й поведінці. Цього кінцевого чинника у взаєминах людей між собою. Це здебільшого справа родинного дому, де дитина бачить приклади у щоденному житті. Тільки на правді спиратися може цінна прикмета людської вдачі — товариськість, яка веде до дружби, іноді навіть до самопожертви.

До дитячих поганих нахилів належить злодійкуватість, що здебільшого залежить від економічного стану батьків, часом це причина безробіття, і дитина не може мати того, чого бажає. Тут слід як тільки можливо відсувати спокусливість і нагоди для таких вчинків. І знову не ганьбити прилюдно, не карати, а радше знайти причину, поговорити з дитиною насамоті, без свідків, бо звичка може пройти, а пам'ять про поганий випадок не так легко забудеться серед товаришів і знайомих. Зрештою, бувають діти, що постійно і грубо порушують приписані правила, їм потрібна особлива метода у вихованні, навіть окремі виховні заклади.

У дитини, яка виховується в гурті, не помітно пробуджується почуття обов'язку, з якого у пізнішому віці виростає вірність і точність супроти самого себе, своєї праці, приятелів, Бога і батьківщини. Підставою до цього є привчання малих дітей до порядку під час їжі, відпочинку, складання іграшок і одягу. Дрібні хатні праці, а далі є вже колективні обов'язки в дитсадку, як от чергування під час сніданку і обіду, доглядання хатніх рослин і тварин тощо. Важливе при тому виховувати в дітях звичку до самоконтролі, тобто, щоб вони здавали собі справу з того, чи виконали усі свої

щоденні обов'язки і доручення. За докладне виконання обов'язків можна дитину від часу до часу похвалити, заохотити до витривалості. За виконання якоїсь необов'язкової праці, як от допомагання мити посуду, прибирання кімнати, прання і прасування носових хустинок тощо, можна нагородити дитину ласощами, іграшкою або книжечкою. Такий "заробіток" приносить дитині велике вдоволення та переконує її в тому, що це була вартісна робота, якою вона допомогла дорослим. Так звільна й без примусу зростає в малій дитині любов і пошану до своєї і чужої праці, що матиме в майбутньому позитивні наслідки.

Виконання накладених обов'язків викликає віру у свої сили, з якої розвивається почуття гідності-амбіції. Помірковане плекання того почуття вирощує в дітях бажання стати ліпшими, виконувати свої обов'язки краще, будить ініціативу, сміливість, винахідливість, зростає шляхетне суперництво. Тому краще у вихованні вживати похвал і нагород як засобу заохоти, ніж ганити, карати, знецінювати, чим викликається зневіра у свої сили, яка може перейти в принизливе для людини почуття заляканості і меншевартості.

Усі засоби, якими свідомо користуємося у вихованні дітей і молоді і які спільно прямують до одної мети - виховати повноцінну людину, корінням своїм глибоко вросли в релігійні почування і віру в Бога. Ті почування властиві дитині, вони живуть в ній і самостійно шукають Бога, хочуть його пізнати, любити. Тому малі діти так часто домагаються відповіді на хвилюючі їх питання, прим., "хто зробив небо, сонце, квіти"? і все те, що не зроблене людською рукою. Тоді прекрасна нагода дати дітям у приступній формі поняття про Бога, творця всесвіту, найліпшого батька всіх людей. Релігійні почування, що ними просякнута психіка дитини, зростає вже в ранньому віці потребу молитви.

яку дитина не раз сама собі складає. Вона дякує Бозі за погоду, просить здоров'я для себе, батьків, знайомих. До розвитку і закріплення релігійних почувань дитини спричиняються світлі переживання, яких зазнає дитина у релігійних, для неї доступних практиках, як щоденна молитва, відвідування церкви, слухання коротких, богослужбових відправ тощо. Однак в найбільшій мірі захоплюють малу дитину релігійні обряди, в яких вона сама бере активну участь. Коляда, свячення верби і пасок, яблук на Спаса, участь у Водохрищі і т. ін. Їх таємничість і краса, мережана на етнографічному кольоровому тлі, приваблюють дитину, залишають помітний слід на все життя, прив'язують до рідної віри і водночас будять національну свідомість. Її основу кладе вже в ранньому дитинстві родинне виховання. Перші слова рідної мови, пісні, які дитина чує від мами, це перші національні зерна, кинені в молоденьку душу, які у відповідному родинному кліматі розвиваються у глибоко вкорінене почуття любови до свого народу і батьківщини. Гуртове виховання в дит. садках має особливо догідні умови для плекання патріотичних почувань. Прибирання кімнат портретами видатних діячів народу, народніми вишивками, керамікою, національними кольорами, створює своєрідну атмосферу, що поруч інших виховних у тому напрямку засобів, як оповідання, вірші, пісні, святкові дні — дає дітям змогу переживати глибокі патріотичні моменти, сполучені з естетичним зворушенням.

Виховуючи малих дітей на зразках народнього мистецтва, плакаємо в них водночас тонке відчуття краси, гармонії кольорів, форм і тонів, тих прикметних рис української психіки. Природжений дітям нахил до мистецької творчости слід розвивати на базі рідної культури, ставлячи перед дитиною найкращі її зразки.

Коли дитина полюбить добро і красу — тоді її вчин-

ки будуть шляхетні і всі зусилля виховної праці, що йдуть шляхом всебічного гармонійного розвитку тіла і духа, осягнуть свою остаточну мету, покладуть тривкі основи під характер людини. Від того, чи виховаємо сильні характери, сміливі, рішучі і розумні одиниці, залежатиме великою мірою наше національне майбутнє.

Не можна відділити виховання від навчання, вони спітаються в одне і доповнюють себе. Дітям слід дати деяке під силу їх розуміння знання, якого домагається їх цікавість, цей природжений гін — все знати, розуміти. Для цього слід добирати відповідний матеріал і його правильно дітям подати. Це входить в обсяг методики занять, а успіх виховної праці залежить теж дуже великою мірою від особовості виховниці.

Перш усього вона мусить мати педагогічний хист, терпеливість, вроджену інтуїцію, любити дітей і їх розуміти, щоб правильно оцінювати можливості дітей. З незнання духової і фізичної структури дошкільної дитини виходить багато помилок у вихованні. Особливо, молоді, мало досвідчені, без фахової освіти виховниці, в гонитві за зовнішніми ефектами часто застосовують надмірне форсування розвитку дитини. Щоб не доводити до того, дошкільна виховниця повинна знати теорію дошкільного виховання, знати, як розвивається організм дитини, які психічні особливості її віку та досконало володіти методикою виховної праці. Вона стежить за тим, щоб життя в садку було здорове, щоб зміцнювало фізичні сили дитини та було базою для інтелекту. Дуже важливе, щоб виховниця мала хоч би й невелике знання гри на будьякому музичному інструменті та знання основ образотворчого мистецтва. Вона дбайливо підготовляє всі дитячі заняття, складає на кожний день план своєї праці, що допоможе організувати спокійний, бадьорий лад у садку та не доведе до перевтоми і дитячих збитків. Вартість дит. садка за-

лежить великою мірою від особи, яка в ньому працює, вона дає напрям і своєрідний стиль усієї праці. Навіть зовнішній вигляд виховниці має свій вплив на успішність праці серед малих дітей. Виховниця повинна бути завжди усміхнена, ввічлива, при кожній нагоді підтримувати властиву дітям любов до життя, знаходити щораз свіже зацікавлення до всього довколишнього. Вміти по-новому дивитися на речі вже знані і про них цікаво розповідати. Християнське наставлення до життя та глибока віра в Бога допоможуть виховниці виявити і розвинути в дітях людські і релігійні почуття, які дремають в кожній дитячій душі. Її особистий приклад має величезне значення. Дитина жадібно втягає усе те, що бачить і чує навколо себе. Тому вона повинна бачити навколо себе тільки все гарне, здорове, дружні відносини і культурну поведінку.

У кожної, навіть малої дитини, є вже деякий життєвий досвід та індивідуальні особливості, нахили, здібності і тому дошкільна виховниця мусить орієнтуватися у сфері психічного життя своїх вихованців. Дитина, хоча й живе в гурті, вимагає не тільки індивідуального нагляду, але й індивідуального підходу у вихованні, щоб розвинути все те, що в дитині цінне і звільнити її від поганих нахилів. Уже 100 років тому остерігав Пестальюцці, що "не можна всіх дітей стригти під одну гребінку" і за однаковим шаблоном, бо "мати природа не любить продукувати серії, тим більше, коли йде про її найшляхетніший витвір — людину". Виховниця не може бути байдужою до того, що дитина робить, говорить, що її цікавить, радує, тривожить, журить. За ніжне уважне відношення виховниці до справ дітей, вони її шанують, люблять, виконують все, що вона від них вимагає, створюють навколо неї атмосферу приязні й довір'я, цих важливих чинників у співжитті з дітьми, молоддю та взагалі з людьми.

Виховну працю не можна провадити за якимось

вибраним зразком-шабльоном, бо живий матеріал вимагає щоразу живої інвенції, творчої ініціативи, тому виховниця повинна невинно працювати над собою, поглиблювати окремі питання з методики, ознайомлюватися з новими педагогічними досягненнями і течіями, спостерігати й досліджувати дитину, перевіряти себе, справляти свої помилки, виховувати в собі прагнення постійно шукати кращих шляхів, прагнути вищого рівня. Вона повинна теж цікавитися життям дитини дома, налагодити співпрацю з батьками, влаштовувати для них у садку гутірки на виховні теми, вистави дитячих праць, також товариські імпрези, в яких брали б участь діти і батьки. Також лікар, який опікується дітьми в дит. садку, повинен після лікарських обстежень дати батькам доповідь про стан здоров'я дітей, та подати потрібні вказівки, відповіді на запитання. Комітет батьківський багато може допомогти при влаштуванні прогулянок, вакаційних осель і півосель та в ділянках адміністрації і фінансування дит. садка.

Організація дитячих садків, головню поза межами України, залежна від місцевих умовин. Одначе, які б вони не були, конче треба дати змогу українським дітям дошкільного віку побути хоч би кілька годин кожного дня в гурті ровесників, у рідній атмосфері. Ініціатива може вийти з церковних, громадських, жіночих та інших установ. Дозвіл на відкриття і пов'язані з тим формальності дає місцева влада, відділ суспільної опіки або зрештою відділ навчання і виховання. Крім постійних дит. садків, літом можна вести сезонів, які називають теж півоселями або літніми оселями, одначе це вже інша справа і в них виховну працю проводиться децю інакше як в постійних садках.

Фінансування дит. садків буває різне. Головною базою є оплати батьків. З постійною матеріальною допомогою садкам повинні прийти міські або сільські самоуправи, також українські організації, торговельні ус-

танови і фірми та приватні особи. Прибутки дит. садка не можуть бути доривочні, тільки постійні, передбачені в бюджеті. Найменше слід розраховувати на "касу" з імпрез, бо вона звичайно призначена на доповнення потрібного учбового приладдя і зрештою, частими доходовими імпрезами не можна перетворювати дит. садок на імпрезове товариство, а дітей — на сценічних акторів.

Контролю господарського і виховного стану дит. садка мають представники державної влади та уповажнені до того члени матірнього товариства або опікунчого комітету. Найкраще коли це є особа з педагогічною освітою і розуміє дошкільну справу. Після обтяжень слід перевести з персоналом сходина, обговорити недоліки і позитиви і встановити напрямні для дальшої праці. Перебіг наради вписати до книги протоколів.

Управителька дит. садка повинна вести такі книги:

- 1) денник приявности,
- 2) денник занять,
- 3) інвентарну книгу,
- 4) магазинову книгу,
- 5) касову (прибутки і видатки),
- 6) харчову (видавання харчів на кожний день),
- 7) хроніку дит. садка,
- 8) бібліотечний каталог (дитяча і педагогічна література),
- 9) книгу здоров'я дітей (замітки лікаря, ріст і вага дітей),
- 10) денник спостережень над кожною дитиною (поведінка, добрі й погані нахили),
- 11) книгу протоколів з педагогічних нарад.

Дошкільна виховниця повинна невпинно збагачувати своє знання, підносити рівень своєї праці, оновлювати її завжди цікавим матеріалом, щоб уникнути монотонності, не попасти в щоденний шаблон, що особливо пригнічує повних життя та енергії малих дітей.

Гей же в дорогу!

фото Я. Савки

Багатий матеріал, головню для розповіді, дають нові і доволі численні українські дитячі книжечки, в яких автори, крім сільської тематики, яка своїм кольоритом і цікавим тваринним і рослинним світом є завжди приваблива малим дітям, зображують теж міське життя з його модерними формами і досягненнями, поєднуючи в них зручно реальне з казковим. У наших журналах появляються теж окремі сторінки з матеріалом для малюнк. Під редакцією Марії Юркевич вийшла збірочка для дітей дошкільного віку п. н. "Весна", "Літо", "Осінь", "Зима" і "Норми" для ведення дит. садків. Можна теж користати з англумовних радієвих передавань для дошкільних дітей, що кожного дня подають різноманітний матеріал для зайнять із дітьми. Відділ "Чайльд Стади"

і "Борд оф Едукейшен" видають постійно книжечки з ділянки духового і фізичного життя дитини. Під керівництвом Міської Суспільної Опіки працюють поради для батьків і виховників, де можна засягнути порад у виховних і фінансових справах дит. садків. Існує теж багата педагогічна бібліотека при "Тічер Коледж", де кожна виховниця може знайти багатий теоретичний і літературний матеріал з ділянки дошкільного виховання. Бувають теж короткотермінові курси для підвищення кваліфікацій дошкільних виховниць, серії доповідей, покази зразкових занять тощо.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

У центрі всієї виховної праці з дошкільними дітьми стоїть їхній фізичний розвиток, що має покласти сильні основи здоров'я на ціле життя. Організм дитини дошкільного віку весь час перебуває в стадії інтенсивного росту і тому вимагає особливої уваги з боку дорослих. Усі засоби зміцнення і розвитку дитячого організму входять в обсяг фізичного виховання, яке в дитячому садку займає перше місце.

Основне значення має тут приміщення. Найкраще, коли дит. садок міститься в окремому будинку. Кожна група дітей повинна мати окрему кімнату до занять та ігор і окрему до сну. Відповідно до кількості дітей дит. садок повинен мати дві-три кімнати, кухню з окремим входом, роздягальню, холодильню. Побіч будинку повинен бути городчик для плекання квітів і городини та подвір'я з пісківницею і приладдям до рухливих вправ та ігор. Гойдалка у вигляді підойми, спертої на колоді, парканчики, дашка, піднята вище з одного кінця, трибунка до лазіння, по змозі басейн із водою. Виходки повинні бути ясні, провітрювані і легко дітям доступні. Стільці слід ставити так низько (не вище 15 --- 20 см.), щоб дитина на них не сідала, а

тільки присідала. Це охороняє від інфекції і змушує напружувати черевні м'язи, що прискорює випорожнення. Коли дитина хворіє на запір шлунку, то вона не може сидіти так довго напочіпки, тоді треба їй дозволити сісти на стілець, але його після того докладно вимити. Стільці і горщики треба кожного дня мити гарячою водою із содою або лугом.

Беручи до уваги те, що на дошкільний вік припадає процес перетворення хрящів на кістки, що скелет і м'язи дитини ще слабкі й невитривалі, слід особливу увагу звертати на неправильні рухи і поставу дитини, які можуть спричинити викривлення хребта і деформацію кісток. В дит. садку важливе значення має устаткування - добір меблів, достосований до росту і пропорцій дитячого тіла. Устаткування повинно бути легке, щоб дитина могла, в разі потреби, сама пересунути, формою просте, без зайвих прикрас, щоб можна було легко чистити. Бажано в устаткуванні застосовувати зразки народнього мистецтва з різних його ділянок. Дитячий садок має бути дітям рідний, близький, в ньому все гарне, миле. Отже все слід улаштувати так, щоб діти в ньому почувалися добре, щасливими. Незвичайно важливо, щоб в цілому приміщенні дит. садка панувала зразкова чистота і порядок, які мають стати для дитини звичкою, без якої вона не може вже обійтися.

Гігієна тіла дитини вимагає теж дбайливого плекання. Спочатку треба майже кожного дня переглядати чистоту рук, шиї, ніг, волосся та одягу, однак не у формі "інспекції", а індивідуально, обережно, не засоромлювати дитини перед іншими і ні в якому разі не карати. Домогтися від батьків, щоб дитина купалася щонайменше тричі на тиждень та щоб після купелі підтирали дітям нігті на руках і ногах. Тільки у виїмкових випадках мусить виховниця сама зайнятися тією роботою, однак не робити з того "прилюдного показу". В

дит. садку перед кожною їжею проводиться миття рук під біжучою водою та докладне витирання їх індивідуальними рушниками. Привчати теж дітей мити руки за кожним перебуванням у виходку та в інших випадках забруднення рук. Після їжі діти повинні полоскати рот, а старші від 5 — 7 років можуть чистити зуби зубною щіточкою і порошком. Цінними оздоровчими засобами є користання з повітряних, соняшних і річних купелів, однак при цьому слід поступати дуже обережно. Перебування з малими дітьми на сонці треба продовжувати ступнево — від 5 — 30 хвилин, в річці від 2 — 10 хвилин. Не радиться після соняшної купелі занурювати тіло у холодну воду. Місце купання на річці чи ставку мусить виховниця наперед прослідити, його обгородити кілками та обвести шнуром. Діти повинні купатися не всі нараз, а частинами, щоб виховниця могла їх усіх бачити. Річні купелі можна зовсім добре заступити поливанням - душами. Пам'ятаймо, що сонце, вода і мило — це найвірніші спільники здоров'я.

Одяг малої дитини повинен бути з продувних тканин, найкраще з тонкої вовни або трикотажу, які є еластичні, пористі і добре захищають від холоду. Крій одягу не сміє затрудняти рухів дитини і обігу крові, бо годі дитина легко пріє і може простудитися. По піску або траві діти повинні ходити літом босоніж, а в холодніші дні взувати їх у черевички з легкими полотняними верхами. На голову літом вдягають діти солом'яні капелюшки або білі полотняні шапочки, щоб уникнути соняшних ударів. В дит. садку діти складають верхній одяг в індивідуальні шафки з вішаками і торбинами на взуття. З огляду на додержання чистоти одягу, добре, коли діти вдягають фартушки з кишенями для носової хустинки. Щоб зберегти чистоту долівки в кімнатах краще треба перезувати дітей у м'які капці.

Через велику рухливу діяльність в організмі малої дитини значно швидше як у людей дорослих відбуваєть-

ся процес перетворення матерії. Дитина не тільки поповнює витрачене в організмі, але й інтенсивно росте. Тому вона потребує їсти часто, щоб відновити втрачений матеріал і достачити організмові новий для його розвитку. Перша умова при харчуванні малої дитини — це регулярне годування її у певних відступах часу, залишаючи травним органам час на відпочинок. Щоб людський організм підтримував своє життя, йому потрібні такі харчові продукти, в яких є білок, товщ і вуглеводани. Складаючи меню дитячого харчування, слід брати до уваги наявність потрібних складників.

- 1) Білок має велике значення для росту дитини. Він є в яйцях, молоці, сирі, м'ясі, рибі. Також горох, фасоль, крупи сочевиці, мука мають деякий, однак не вистачальний, відсоток білка.
- 2) Товщі помагають в побудові мозку і товщевій тканини. Їхнє головне значення в тому, що вони виділяють тепло, поповнюють втрачену під час праці і руху енергію та збільшують відпорність на інфекції. Дітям треба давати товщі в різних стравах, вважаючи, щоб їх не було забагато, бо вони важко стравні. Цінність товщів залежить у великій мірі від наявності в них вітамінів. В тваринних товщах, як от масло, трансир, жовток є більше вітамінів, ніж у рослинних — олії, маргарині. Які роди їжі є багаті на різні потрібні людському організмові вітаміни, — це окрема справа і до цього можна знайти цінні вказівки в популярних виданнях харчових продуцентів і відділів публічного здоров'я.
- 3) Вуглеводани — це сполуки різних родів цукру, передусім у городині і овочах. Зогляду на велику кількість відживних вітамінів, треба давати їх дітям у сирому стані (огірки, морква, капуста, салат, помідори і т. п.). Вони теж прискорюють працю кишків і запобігають частим в малих дітей запорам.

У всіх тих складниках є теж мінеральні солі, які допомагають розвиватися клітинам і тканинам в часі розвитку дитячого організму. В харчуванні особливе значення має апетит, який впливає на виділювання слини й шлункового соку та посилює травлення. Тому їжа повинна бути приготована смачна й запашна і подавати її слід естетично, бо це ділає на збільшення апетиту. Столики під час їжі повинні бути застелені білими скатертинами, у глечиках літом слід ставити свіжі квіти, зимою гілки смережки тощо. Це привчає дітей до естетики стола і їжі, яка обов'язує не тільки у святкові дні, але кожного дня. При тій нагоді слід теж привчати до культурної поведінки при столі, правильно користуватися ложкою, виделкою, ножом, серветкою. Звертати теж дітям увагу, щоб вони добре розжовували їжу і їли не поспішаючи. Складаючи меню, слід брати до уваги місцеві умови і використовувати всі доступні харчі, готуючи з них різноманітні, проте не вишукані і дітям цілком чужі страви.

Особлива рухливість малої дитини під час ігор та інших занять пов'язана з великою витратою сил і організм охляв би цілком, якби не прийшов йому, з допомогою сон-відпочинок. Він є такою ж кінцевою вимогою здоров'я, як і бадьора радісна діяльність. Сон зберігає нервову систему від виснаження, дає їй можливість відновити втрачені сили. Час сну дитини дошкільного віку повинен бути тим довшим, чим дитина молодша. Тому в порядку денних занять в дит. садку має місце денний сон $1\frac{1}{2}$ — 2 години і яких 10 хвилин після обіду. Для того призначені ліжка або складані лежачки і постіль для кожної дитини окремо. Діти сплять роздягнуті (без верхньої одежі) у провітреній кімнаті, влітку найкраще на вільному повітрі. Під час денного сну виховниця повинна бути весь час у спальній кімнаті. Коли в дит. садку нема змоги організувати денного сну (виключене спання на долівках або твердих ла-

нах без постелі), тоді замість сну проводити спокійні зайняття, найкраще повторити знаний уже дітям матеріал, або розказувати цікаве, вже відоме дітям оповідання тощо. Ні в якому разі не жадати в той час від дітей, щоб вони нерухомо, бездіяльно сиділи або клали голови на столик, вдаючи ніби вони сплять. Це дітей хвилює і втомлює.

Щоб вдержати спокійний ритм життя дітей в дитсадку і змалку привчати їх до того, що для кожного діла є своя пора, слід точно перестерігати чергувань занять, як це подає "п о р я д о к д н я". Звичайно, навіть найкраще складений плян не може бути для виховниці рецептом, від якого вона не сміє відступити. Життя часто висуває актуальні, принагідні теми, які годі промовчати чи відсунути. Тоді в писаному пляні-приготуванні треба зробити замітку, чому зайшла в ньому зміна. Складаючи порядок дня, треба заняття, які вимагають більшого фізичного або психічного напруження, класти у першу половину дня, коли діти ще бадьорі після нічного сну. У розподілі занять треба давати доволі часу для веселих цікавих ігор і занять, які підтримували б бадьорий настрій дітей. Такі моменти, які повторяються щодня (миття рук, вдягання, готування до їжі та прогулянок) повинні забирати якнайменше часу і їх діти, по змозі, виконують самостійно. Дитина молодшого віку втомлюється не тільки від надмірної рухливості, але теж і від одноманітності зайняття. Тому, не чекаючи ознак дитячої втоми і не зважаючи на плян, треба змінити форму зайняття або організувати дитячий відпочинок-дозвілля. Найкраще, коли лишимо дитині волю, хай займається, чим сама хоче. Можна теж провести довільні ігри на вільному повітрі, прохід тощо. Нормально діти перебувають в садку 8 годин денно і весь той час мусить бути пляново розділений. Від правильного розподілу ігор, занять, відпочинку й дозвілля дитини в ритмі з її життєвою енергією за-

лежить її здоров'я і фізичний та розумовий розвиток. Від устійненого порядку дня в дит. садку у великій мірі залежить успіх праці.

Подаємо зразок "Порядку дня", який, залежно від місцевих умов та індивідуальних властивостей, може бути в дечому змінений:

ПОРЯДОК ДНЯ

(8-годинний час тривання)

- 8 - 9 збірка дітей, індивідуальні розмови, довільні ігри забавками;
- 9 — 9:05 ранкова руханка, дисциплінуючі вправи;
- 9:05 — 10 миття рук, молитва, сніданок;
- 10 — 10:30 нове (устійнене) зайняття!
- 10:30 — 12 вдягання дітей, прогулянка, рухливі ігри на вільному повітрі, поворот;
- 12 — 1:30 роздягання, миття рук;
- 12:30 — 1 обід;
- 1 — 3 денний сон;
- 3 — 3:30 довільні ігри;
- 3:30 — 4 молитва, відхід додому.

ПОРЯДОК ДНЯ

(10-годинний час тривання)

- 8 — 9 збірка дітей;
- 8 — 9:05 ранкова руханка, дисциплінуючі вправи;
- 9:05 — 10 миття рук, молитва, сніданок;
- 10 — 10:30 нове (устійнене зайняття);
- 10:30 — 12 вдягання дітей, прогулянка, рухливі гри на вільному повітрі, поворот;
- 12 — 12:30 роздягання, миття рук;
- 12:30 — 1 обід;
- 1 — 3 денний сон;
- 3 — 3:30 довільні настільні ігри;

3:30 — 4 нове (устійнене зайняття);
4 — 4:45 миття рук, підвечірок;
4:45 — 5:30 довільні рухливі ігри на вільному повітрі;
5:30 — 6 молитва, відхід дітей додому.

РУХЛИВІ ІГРИ

Дитина приносить на світ із собою природжений нахил до руху. Рух — це її біологічна потреба, яку вона повинна вповні пережити. Коли дитина не бігає, не бавиться, не виявляє себе рухово, то значить щось порушене в її організмі, в ньому є якась хиба. І саме в дошкільному віці, коли організм дитини ще дуже тендітний, кістяк м'який, процес перетворення хрящів на кістки ще не закінчений, м'язи мало справні, нервова система визначається великою вразливістю, органи чуття швидко втомлюються, треба добирати відповідні рухові вправи, які сприяли б фізичному ростові дитини.

Основна форма тих вправ — це як правило рухливі ігри. В них звичайно, є цікавий дітям зміст, крім того, вони розвивають сміливість, витривалість, увагу, пам'ять та організованість. Перше місце мають тут такі ігри, в яких всі діти водночас виконують якісь рухи. Для тих ігор треба багато простору, щоб діти мали повну свободу рухів. Посилений рух в іграх швидко втомляє дітей, тому під час ігор слід вводити передишку або моменти спокійного продовжування ігор. Ігри як правило повинні бути несконфліктні та змістом і рухами — доступні малим дітям.

Примірне зайняття — рухова гра з молодими дітьми:

- а) вступний марш;
- б) перекочування м'яча;
- в) рухлива гра "Принести м'яча".

1. Діти входять чергою, стають в коло, сідають на долівку, підгорнувши ноги. Виховниця посередині. Діти

перекочують великого м'яча від себе до виховниці і назад. 2. Виховниця кладе три-чотири м'ячі середньої величини в кошик і одночасно їх викидає з коша. Діти доганяють м'ячі і приносять виховниці, яка відмічає їхню зручність. Це можна повторювати кілька разів. Діти вільно групуються і відходять.

Під час рухливих ігор не всі м'язи знаходять прорух, не всі рухи діти виконують правильно. Вони перш за все захоплені ходом ігри та дотримуванням її правил.

Тому в дит. садку треба провадити окремі фізичні і вправи, які мають на меті урухомити всі м'язи тіла (не на одному занятті) та виправити хибну поставу дитини. Основою тих вправ є навчити дитину правильно ходити, бігати, стрибати, метати. З малими дітьми провадиться часто маршування в розсіпці, парами, "гусаком" (один за одним), в колі, при музиці, співі, або ударних інструментах. До тих вправ уживаємо часто приладів - дошка до вправ рівноваги, шнур до перетягання, обручі, прапорці, палиці, м'ячі, драбинки, трибунки тощо. Фізичні вправи дадуть тільки тоді позитивні наслідки, якщо якщо їх провадити систематично, ступнево, ускладнюючи рухи і збільшуючи до дітей вимоги. Та все ж до тих вправ, які вимагають зусилля або відваги не можна дітей змушувати, а тільки заохочувати.

Примірне заняття-вправи обручами зі старшими дітьми:

- а) марш зі співом, або до музики;
- б) вправи обручами;
- в) відхід, біг з обручем.

Діти маршують, перевісивши через плече обруч, стають чвірками і під маршову пісню або музику роблять такі рухи:

1) підняти обруч обома руками вгору, подивитись крізь нього на небо і опустити обруч вниз. Повторити двічі, а третій раз, піднявши обруч вгору наложити його на себе і, нахилившись, опустити на долівку. Потім кожна

дитина, переступивши через обруч, бере його знову в руки і повторює вправу спочатку;

2) нахилитись, покрутити обруч кругом і поставити його руба;

3) вільно бігти, підганяючи обруч рукою. На сигнал виховниці діти стають у чергу і, підганяючи обруч, рівненько один за одним відбігають.

Найбільше улюблене малими дітьми фізичне зайняття — це рухоме оповідання, що в ньому вільно переплітаються біг, марш, стрибки, рачкування, метання з вправами поодиноких частин тіла, ілюструючи тим зміст оповідання.

Примірне зайняття рухомого оповідання з молодшими дітьми:

1) марш зі співом;

2) тема — ідемо на прогулянку.

Виховниця каже дітям різийтись ніби по лісі і збирати квіти (згинання і випростовування тулуба). Метелик сидів на квітці і полетів, ловім його, діти! Діти в повітрі плещуть в долоні, ніби ловлять метелика (вправа рамен). Гляньте, діти, яка хмара суне по небі (вправа карку). От уже й дощик іде, біжим швидше додому, тільки уважайте, ось тут болото, піднімайте ніжки вгору (вправа ніг), а тут малий струмок, хто з вас його перескочить, а хто перелізе. А тепер бігом до дому. Діти в розсипці біжать і під великим кущем заховались, присіли. Вже перейшла хмара, тепер ставати парами і спокійно вертаємось до дит. садка. Спокійний марш до ударного інструменту.

Ту саму руханку можна перевести в дещо змінений формі. Замість квітів діти можуть збирати сунічки, гриби, замість ловити метеликів, можуть відганяти комарів або вимахувати до літака, ніжки підносити високо як коник, зістрибнути з горбка вниз і т. п.

Кожне зайняття фізичних вправ складається з таких частин:

- 1) марш під музику, зі співом або до удару інструментів, найчастіше до барабана, — дисциплінуючі вправи;
- 2) вправи на зміцнення окремих груп м'язів;
- 3) біг або біжна гра, або стрибки;
- 4) повільний заспокойливий марш.

Ставання до вправ може бути "гусак", пари, колони (чвірки) коло з держанням рук або без, розсипка.

Для скріплення окремих груп м'язів проводимо такі вправи:

- 1) вправи плечей: діти, покажіть, як ходить старий дідусь, а як молодець, в сидячій поставі, як виглядає зів'яла квітка, а як гарна, здорова?
- 2) гнучкість хребетного стовпа вирабляє рачкування: як ходить котик і як біжить песик?
- 3) вправи рамен: діти удають рух коліс авта, поїзду, літання птахів;
- 4) вправи м'язів черевних: лежання на спині, ноги виконують рух їзди на вельосипеді, ножиці розтинають повітря, квітка спить у клячці сидячи похилена вниз, квітка пробудилась, випрост у клячці;
- 5) вправи ніг: коник гребе ніжкою, іде, піднімаючи високо ноги, дитина стає високо на пальцях, щоб досягти яблуко на гілці;
- 6) вправи рівноважні: як стоїть грибок, квітка на одній ніжці, хід по нарисованій лінії, хід з легким предметом на голові, через дошку-місток;
- 7) вправи віддихові: з долоні здути вгору тонісінькі папірці, пір'ячко, згасити свічку, надувати м'яч, рости вгору;
- 8) стрибки: як стрибають зайчики, жабки, стрибаймо через струмочок, в далечінь, підстрибки вгору, досягти дзвіночок, зістрибування з приземленням на пальцях (підперте присідання), стрибання зі скакалками;

- 9) біг: коники з віжками, втікає м'яч, лови мене;
- 10) вправи відпочинкові: марш, лежання на спині, черевні, на боці.

Крім рухливих ігор і фізичних вправ в дит. садку провадиться щодня ранкову руханку 3 — 5 хвилин. Під час цієї руханки не слід впроваджувати нових рухів, а тільки знайомі дітям із попередніх фізичних вправ, які коротко охоплюють вправи рамен, тулуба і ніг. Як кожну фізичну вправу, так і ранкову руханку починається бадьорим маршем, а кінчається бігом, що переходить у спокійний хід.

Методичні вказівки: рухові ігри і фізичні вправи в дит. садку можуть відбуватися тільки в гігієнічних умовах. Найкраще на вільному повітрі, а коли неможливо — тоді у провітреній кімнаті, в якій старанно вичищена від пилу долівка. Рухові ігри та вправи, хоч які корисні для здоров'я, все ж не можна їх надуживати, бо малі діти скоро втомлюються і вправи можуть їм пошкодити. Їх слід чергувати зі спокійними заняттями або відпочинком, прим., після малювання, гутірок, але ніколи перед працею в городі чи прогулянкою. Не можна теж рухливих вправ провадити безпосередньо після їжі. Для них найкраще місце в пляні занять перед сніданком або перед обідом, якщо діти не були на проході. Як у всіх дитячих заняттях в дит. садку, так і в фізичному вихованні слід брати до уваги фізичний і умовий розвиток дитини. Між дітьми 3 — 4 — 5 — 6-річними є великі відмінності і тому слід добирати легші ігри і вправи для молодших і їх ускладнювати для старших.

Велике значення для перебігу фізичних занять має зацікавлення дітей, яке викликає не тільки само пояснення рухів і правил, але передусім гутірка, якою хочемо впровадити дітей у відповідний настрій. Це буде коротеньке оповідання, показ відповідних малюнків, іграшок, вкінці використання різноманітного приладдя до

зайнять. Виховниця повинна брати живу участь в іграх з молодшими дітьми, старших треба привчати гратися самостійно і тоді вона має ролю керівниці і дорадниці. Рухи, які виховниця показує дітям, повинні бути докладні, чіткі і головне естетичні. Тому бажано, щоб дошкільні виховниці відвідували курси фізичної і ритмічної руханки для дорослих і тим підвищували свою фізичну вправність та культуру руху. Кожну вправу слід виконувати кілька разів, але не повторяти часто тих самих рухів, тобто щодня такі самі рухи, бо це дітей знуджує. Без примусу, проте слід домагатися, щоб діти виконували рухи щораз краще, докладніше.

При рухливих вправах дуже важливий правильний віддих. Треба, отже, стежити, щоб діти, вправляючись, мали уста закриті і віддихали носом, головно під час бігу. Найкращим способом прочистити легені від нагромаджених у них протягом ночі вугляних kwasів є ранковий спів, короткий біг на вільному повітрі, під час якого легені наповнюються знову чистим повітрям.

Та найприроднішою віддиховою вправою для малої дитини є її радісний голосний сміх, що водночас свідчить про її здоров'я і задоволення. Під час фізичних занять дитина не повинна відчувати, що це є плянові вправи, а почувати себе як при вільних іграх. Зрозуміло, що при руханці з малими дітьми не вживаємо жадної команди, ні технічних висловів, як прим., "присід, звис, згин". Фізичні вправи або рухливі ігри повинні бути щодня в пляні занять в дит. садку, але не тривати довше як 10 - - 15 хвилин з молодшими і 15 — 20 хвилин зі старшими дітьми. Взимку бажано перебувати з дітьми 1 — 2 години на повітрі, організовуючи з ними ігри зі снігом, санкування та їзду на лещатах по плоскому терені.

До фізичного виховання слід теж зарахувати проходи і прогулянки з дітьми. Звичайно вони мають визначену мету, прим., у місті — оглядання крамниць, ві-

грин, головню перед святами, базару з квітами і горо-
диною тощо. При цьому, якщо це в місті, навчається
дітей, коли можна переходити вулицю, розповідаєть-
ся про червоні й зелені світла. Проте, найкраще почу-
вають себе діти на прогулянці серед вільної природи.
Туди забирають із собою іграшки до ігор з піском, во-
дою, кошички із сніданком, добре теж мати холодне
питво, молоко, чай, лімонаду. Організуючи прогулянку,
гребя заздалегідь подумати про місце відпочинку для
дітей. При виході й повороті треба дітей порахувати.

Фізичне виховання в дит. садку ведеться, як це
можливе, в порозумінні і за вказівками лікаря, або ви-
школеної гігієністки, які мають постійний нагляд над
станом здоров'я дітей і працівників дит. садка.

Приладдя до рухливих вправ на 30 дітей:

- 1) м'ячі шкіряні великі — — — — — 2;
- 2) м'ячі гумові різної величини і кольору — — 15;
- 3) мішечки наповнені горохом - - - - - 30;
- 4) обручі дерев'яні - - — — — — — 30;
- 5) віжки — — — — — — — — — 15;
- 6) скакалки з дерев'яними ручками — - - - - 30;
- 7) шнури довгі — — — — — — — — 7;
- 8) драбинки, 15 см. віддаль між шаблями — — 2;
- 9) дошки широкі на 30 см. — - - - - — — — 2;
- 10) трибунка, гойдалка (дошка на колоді) — 1-2.

Можна мати теж деяке інше спортове приладдя,
відповідне до віку дітей і їхніх фізичних спроможностей.

Виховниця дитячого садка повинна бути ознайо-
лена з першою допомогою у наглих випадках,
щоб, заки засягти поради лікаря, могла запобігти не-
щастю.

ДРАМАТИЗОВАНІ (ІЛЮЗІЙНІ) І ДИДАКТИЧНІ ІГРИ

Ігра-забава це основна форма діяльності малої ди-
тини. Ігри — це для неї шлях до пізнання світу, вони

приготовляють дитину до праці, вчать розв'язувати складні питання, перемагати труднощі, розбуджують активність та ініціативу дитини. Дитячі ігри допомагають теж у великій мірі розвитку мови, вчать спостерігати, робити логічні висновки, дають поштовх до самостійної дитячої творчості.

В попередньому розділі ми познайомились із рухливими іграми, які мають велике значення у фізичному вихованні дитини. Після більшого фізичного зусилля, якого вимагають рухливі ігри і вправи, дитина радо сідає в ігровому кутку кімнати чи городця і бавиться сама або з ровесниками, організуючи самочинно вільні ігри, без вказівок і втручання дорослих. До них, звичайно, діти потребують іграшок, щоб цікавішими були ігрові ситуації, щоб точніше відзеркалити в них навколишній світ і життя. Іграшки фабричного вибору дитина, без зменшення зацікавлення до гри, часто заступає іграшками саморібними, або її уява, в разі потреби, перетворює предмети, які знаходить у своєму найближчому докільлі, на живі персонажі. Тоді стільчики, поставлені один за одним, являють собою поїзд, діти — це пасажери, ті самі стільчики, розкинуті у різних місцях кімнати, — це коники, коли ж стільчик повернути спинкою вниз, тоді діти почувають себе на них як на справжніх літаках. Під столом часто відтворюють казкові сцени, будують там палаци, тоді кубики-клецки — це люди, а плюшовий ведмедик це велетень-герой.

У таких вільних творчих іграх діти зображують усе, що навколо себе бачать, про що їм читають чи розповідають, не звертаючи при цьому уваги на вірне відтворення реальних фактів. Їх уява шукає власних шляхів і туди спрямовує ігрову дію, призначаючи товарішам та іграшкам різноманітні ролі.

Улюбленим сюжетом драматизованих дитячих ігор є сім'я з усіма її радощами і турботами, життя в садку або в школі. Люблять теж діти гратися в крамницю або

базар. Старші хлопчики найчастіше зображують у вільних іграх військо і бойові дії. Вистачить паперової шапочки на голові, при боці прутика, що виконує роль шаблі і — військовий виряд готовий. Не слід дозволяти дітям гратися пістолями та іншою імітацією зброї, яку вживають “генги” і бандити. Також прослухані і добре вже відомі казки, в яких є цікава рухлива дія, діти охоче відтворюють у своїх творчих драматизованих іграх. Іноді вони самі змінюють, а то й придумують нові тексти, вкладають в них власну фантазію і творче зусилля та щиро переживають дію. Роль виховниці обмежується тут до дружньої поради і то тільки тоді, коли гра дітей фальшиво зображує дійсність, або тоді, коли треба її чимось ускладнити. Вільним драматизованим іграм залишаємо в пляні зайняти в дит. садку багато місця, найкраще зранку, коли діти сходяться.

Одним з важливіших засобів розумового розвитку дитини є дидактичні ігри, які ознайомлюють дитину з кольором, формою, розміром, вагою, дають уявлення напрямку, часу й числа. Вони виробляють у дітей спостережливість і увагу, здогадливість і пам'ять, вимагають швидкої орієнтації і рішення, бо ставлять перед дитиною якесь завдання. В основному, дидактичні ігри охоплені трьома системами, яких творцями є Ф. Фребель, М. Монтесорі, О. Декролі.

Перший з них придумав для дітей дошкільного віку комплект іграшок, т. зв. “дари”. Є це будівельний матеріал (кубики-клецьки), який у первісному виді мав дуже малі розміри (2-5 см. завгрубки) і вони для малої дитини, в якій ще слабо розвинуті і дрібні рухи пальців, є невідповідні. Тепер кубики для дітей молодшого віку роблять великі і різноманітної форми. Також із кольорового будівельного матеріалу діти складають хатки, вежі, деревця, намистини тощо. Такі іграшки змушують дитину подумати над кольором, розміром і формою, щоб скласти цікаву цілість. Це здебільшого індиві-

дуальні ігри, але їх можна ускладнювати у колективне зайняття.

Кольорові патишки й мозаїку часто застосовується в дидактичних настільних іграх. З кольорових кусочків дерева, діти складають повні фантазії візерунки, з патишків кринички, парканчики, східці тощо. Під час цих ігор діти легко ознайомлюються з числовими поняттями, які засвоюють тільки на конкретних прикладах. Уявлення про кількість **багато** — **мало** можна подати дітям таким способом: на патишок з дерев'яною підставкою нанизано десять кульок однакового розміру. Дев'ять із них червоні, а одна синя. Виховниця під час ігри звертає увагу дітям, як багато є червоних кульок, а як мало, тільки одна, синя. На такому ж патишку з кульками різного розміру спостерігають діти, котра є **найбільша**, а котра **найменша** і складають їх на патишок уважно за величиною. Подібне завдання мають теж вкладні кубики з дерева або картону від сімох до десяти. Так само можуть діти бавитися іншими іграшками, прим., вкладані яєчка, кулі, коробочки, баби, розбірні вежі тощо.

З цього легко перейти до математичних вправ, починаючи з того, що дитина дізнається, що має дві руки, ноги, скільки в неї гудзиків на одязі, скільки вікон і дверей в кімнаті і т. д. На прогулянці звертаємо їхню увагу, скільки квіток зірвали, скільки черешень на гілці, птахів на кущику. Цілком зрозуміло, що все те слід оформляти гутіркою, віршиком або оповіданням.

Для закріплення якогось числа і проведення найпростіших дій в його обсягу можна з дітьми завести таку гру: з паперу витяти намальованих рибок і декілька інших предметів, м'яч, горнятко, пляшку тощо і до всього прикріпити збоку дротяне кільце. Окремо на патишку прикріпити нитку з гачком-дротиком, це — вудка. Пасочком паперу обвести ставок на долівці або на низькому столику, а коли діти граються на подвір'ї, то зробити

ставок на піску. Усі ті речі кинути у ставок. Діти по черзі виловлюють рибок. Якщо дитина зловила рибку, ловить далі, а як нічого не зловила або зловила якийсь інший предмет, тоді його викидає в ставок, а вудку дає наступній дитині. При кінці гри перелічується, скільки хто зловив рибок.

Стук-стук: витяти з паперу приблизно шість льяльок, яблук, квіток, котиків або вжити до цієї гри природний матеріал: квасолю, горох, каштани, жолуді, шишки тощо. Кожна дитина дістає шість штук одного роду. Виховниця стукає кілька разів молоточком або плеше в долоні, а діти у відповідь відкладають набір стільки предметів, скільки було ударів і рахують вголос.

Рахуємо: дванадцять картонів поділити кожний на чотири клітини. В кожній із них малюнки овочів, грибів, квітів, городини тощо. На вісьмох картонах є малюнки від 1 — 4, на чотирьох картонах малюнки від 1 — 5, окремо 48 малих картоників з малюнками, які відповідають клітинам з такими ж самими малюнками на великих картонах. Виховниця виймає з коробки по одному малому картоначику і запитує: “Хто має чотири квітки?” Дитина, яка зголосилася, дістає малий картоначик і накриває ним відповідну клітину свого великого картону. Гра триває аж доки діти не накриють всі клітини своїх картонів.

Відгадай: на столі під скатертю лежить по кілька каштанів, камінців, горіхів тощо. Дитина має дотичком відгадати, що це є і скільки його. Можна цю гру ускладнювати. Приміром, з порахованих перед тим предметів виховниця забирає один чи два, а дитина мусить сказати, скільки залишилось і скільки забрано.

Улюблені дітьми настільні дидактичні ігри — це л'ютерійки. На малюнках можуть бути геометричні фігури, але цікавіші дітям є картинки, що зображають життя людей, тварин і тому викликають у дітей велике зацікавлення та примушують самостійно дума-

ти. Виготовити картони або рисункові папери розміром 28 x 22 см. Один картон поділити на 9 клітин (3 x 3) і його не розтинати. Другий картон теж поділити на стільки, але його поростинати. На обох картонах є такі самі малюнки. Малими картончиками накривається такий сам малюнок на великому картоні.

Гри до розрізювання кольору: хлопчик з прапорцем у руці. Кольор штанців і прапорця змінється в кожній клітині. Кольори: червоний, голубий, жовтий, зелений. Дівчинка в плащику, черевиках, у руці торбинка. Кольори: помаранчовий, фіолетовий, зелений і рожевий. Кольори одягу у всіх клітинах міняються.

Величина: два котики — сивий і чорний, зі стяжками на шиї, — зеленою, голубою, червоною і жовтою. У кожній клітині котики мають стяжку іншого кольору і звернені один до одного в іншому напрямку.

Форма і кольор: глечики різного кольору з опуклими боками і тих самих кольорів глечики з рівними боками.

Гри зорово-рухові: бабуся сидить на кріслі й плете панчішку, а клубок червоної волічки у кожній клітині лежить в іншому місці. На столі стоять у різних місцях миски: посередині, з лівого боку, з правого боку, при рогах стола.

Гри для вправ логічного думання:

Чого бракує? Хатка з двома вікнами, одними дверми, одним комином. У кожній клітині-хатці чогось бракує: тут вікна, там дверей, комина і т. п.

Хто що їсть? Картон поділений на 8 клітин. У чотирьох згори вниз — малюнок. Чотири побіч є порожні. На цілому картоні є такі малюнки: курочка, котик, зайчик, песик. На окремих відтятих картониках — розсипане зерно, мишка, головка капусти, кістка. Діти кладуть їжу біля тварин.

Хто де живе? Такий самий поділ картонів як

і в попередній грі. В клітинах такі малюнки: дитина, бджілка, риба, лисичка. На малих картониках такі малюнок: хатка, вулик, лісок, ставок.

Дочого це є? Картон поділений на 9 клітин. До накривання 9 малих картончиків. У клітинах на великому картоні є такі малюнки: молоток, зуби, волосся, хліб, дівчинка, тарілка, очі, колиска, рука. На малих є п'ях, шіточка, гребінчик, ніж, капелюшок, ложка, окуляри, дитина, рукавиця.

Парні картинки. По дві картинки з однаковим малюнком. По одній з тих картинок виховниця роздає дітям, пари від них показує і питає: "Хто має таку саму картинку?" Діти зголошуються. Гра кінчається, коли всі діти дібрали пару до своїх картинок. Можна і так провести гру, що всі картинки роздати дітям, а вони самі підшукають пару. Можна декілька, прим., святкових карток (різдвяних або великодних) розтяти на чотири частини, всі змішати і діти складатимуть з них цілість кожної картинки. Це вже для старших дітей.

Дидактичні загадки з іграшками:

- 1) у мішечок покласти знайомі дітям іграшки. Дитина встромлює руку в мішечок і каже-вгадує, яку іграшку тримає в руках. Показує дітям, чи добре відгадала;
- 2) у мішечку є по два однакові предмети, прим., 2 каштани, 2 горіхи, 2 цибулі, 2 гудзики тощо. Дитина має витягнути пару;
- 3) на столі лежать іграшки. Дитина до них приглядається, потім відвертається, а в той час виховниця забирає одну іграшку. Дитина повинна відгадати, якої іграшки бракує;
- 4) хто це? Виховниця показує дві частини двох різних малюнків, прим., на одному головка котика, на другому ноги ляльки, або голівка півника і половина м'ячика. Діти повинні сказати, з яких ма-

- люнків є ті частини і відшукати другу половину;
- 5) персонажі казки, прим., "Ходить гарбуз по городу". Виховниця роздає дітям картинки, на кожній з них малюнок буряка, картоплі, моркви, гарбуза, дині, боба. Вона розповідає казку (діти вже її перед тим не раз чули і добре знають, це не є нове зайняття, зазнайомлення з казкою). В той час, як вона називає когось із персонажів казки, діти, що мають відповідні малюнки, виходять на середину кімнати, і проказують при цьому відповідні слова з тексту казки. Гру закінчується танком.

До мін о, може бути кольорове, геометричне; для старших дітей темою може бути зміст уже прослуханої казки, з відомими персонажами, місцем дії тощо.

Методичні вказівки:

Усі настільні дидактичні ігри можна легко доповнювати і ускладнювати і подавання їх дітям теж може бути різноманітне. Однак дитина не повинна помічати, що вона виконує якісь вправи, не можна теж дітей перевантажувати надто складними завданнями. Дуже важливим є викликати зацікавлення дітей до ігор, при чому навчання повинно весь час мати характер гри, яка у висліді приносить дітям вдовolenня і радість з добытого осягу. В іграх, метою яких є виграти, не слід підсилювати надмірно гордість з виграння, щоб тим не збуджувати самолюбства та заздрощів у інших дітей. Ніколи не повинна дитина, яка виграла, діставати за це якусь нагороду, крім словесного вирізнєння і короткої похвали, якщо у гру вона вклала розумове чи фізичне зусилля.

Здебільшого дидактичні ігри вимагають не тільки великого напруження і уваги органів чуття, але й спокійного сидіння на одному місці, тому час тривання тих ігор не може бути довший як зі старшими дітьми, 15 — 20 хвилин, а з молодшими дещо коротше. Настільні

гри слід чергувати з рухливими зайняттями. Виховниця дає якнайбільше дітям можливості виявити свою думку і активність, вона лише слідкує за ходом гри, якщо треба — помагає радію, поясненням, а іноді сама бере теж активну участь у грі.

Настільні ігри найкраще надаються у дощеву пору або зимою, в іншому часі — тільки після фізичного зусилля.

МОВНІ ЗАЙНЯТТЯ

Рідну мову треба любити і берегти як найбільш цінності та її плекати впродовж усього життя, вже з раннього дитинства починаючи. Перші слова мами, пісеньки, колисанки, якими вона розважає дитину, казки, повинні бути у рідній мові, щоб мелодією рідного слова наливсь вщерть серце дитини, щоб вона в ньому лунала навіть тоді, коли б довелося дитині жити серед чужого оточення.

Правильна мова дитини залежить у великій мірі від праці, яку в тому напрямку провадять з нею батьки та виховники, але також і від індивідуальних особливостей дитини. Багато дітей шепелеє і замість шабля — кажуть сабля, або пом'якшують звуки і кажуть замість ранок — лянок, або не вимовляють “р” і кажуть замість ріпка — ліпка, чи скорочують слова, прим., коминар, кажуть минар і т. ін. Це не є дефекти мови, а тільки діти ще не володіють як слід мовним апаратом і не можуть відтворити правильну слововимову.

На чистоту і збагачення мови великий вплив і приклад мають дорослі особи, в оточенні яких живе дитина. Перед виховницями дит. садка стоїть важливе завдання — зробити мову дитини зрозумілою, змістовною, збагатити її словник та засвоїти граматичні форми. Їх особистий приклад відіграє тут велику роль, їхня мова мусить бути зразковою, але не менше важливою річчю

є мовна активність самої дитини, до якої треба її заохочувати. У праці над розвитком дитячої мови перше місце мають групові та індивідуальні розмови з дітьми. Тем до них найдеться багато, головню вранці, коли діти сходяться до дит. садка. Тоді діти не тільки відповідають на запити, але й самі радо розповідають, що вони бачили йдучи до садка, що трапилось дома. Виховниця уважно прислухається до розмови дітей, щоб вони відчули її щире зацікавлення розповіддю. Неправильно сказане слово дитини, виховниця вимовляє правильно, не змушуючи дитину до повторювання. Іноді мовні поправки робиться тоді, коли дитина закінчить розповідати. До дитячих оповідань слід ставитися з увагою, підтримувати їхню вигадливість, а помилки і неточності висловів виправляти обережно, не послаблюючи запалу дитини в розказуванні.

Під час ігор, передусім драматизованих, в які діти вкладають зміст казок і оповідань, вчуваються в різні ролі, є доволі місця для збагачення і розвитку дит. мови. Настільні дидактичні гри теж збагачують новими словами дитячий словник, бо ознайомлюють з назвами різних предметів.

Одним із найцікавіших видів самостійної дитячої розповіді є опис картин-малюнків. Картини повинні бути прості у композиції, чіткі, не згущені подробицями, своїм змістом привабливі для дошкільних дітей. Треба дати змогу дітям докладно оглянути картину, не поспішаючи із запитаннями. Часом треба оповідання дитини доповнити, або коли картина ілюструє якусь дію, — самій дітям розказати. Картину можна повісити на стіну вже за день перед назначеним новим зайняттям, щоб діти добре ознайомилися самі з її змістом, або залишити на день-два після зайняття, для вільного розгляду і закріплення. Кольорит картини повинен бути соковитий, насичений, все ж у гармонійному зіставленні, композиція чітка, щоб дитині легко було віднайти головний

мотив. Виконання найкраще акварельною технікою, причому цілі площі замальовувати суцільно одним кольором, без тінювань. Найважливіше в ілюстраціях, призначених для малих дітей, є живий, рухливий сюжет, щоб дитина могла уявити собі, що було спочатку, що відбувається тепер і як дія може закінчитися.

Нічого не дає малій дитині таких глибоких переживань, як мистецьке слово казки. Вона не тільки веде дитину веселковими стежками у чарівну країну, де тварини і рослини живуть як люди, в radoшах і турботах, але, слухаючи казки, дитина дістає приклади образової мови, запам'ятує нові слова, її мова стає багатіша і правильніша. Невичерпним джерелом дитячого зацікавлення є народні казки, що таємничістю антропоморфічних образів, барвистою мовою та повторністю епізодів захоплюють малу дитину. Вона легко перевтілюється в персонажі казки і в іграх по-своєму відтворює її дію. Такі казки, як "Ріпка", "Колобок", "Рукавичка", "Вовк і семеро козенят", "Курочка ряба", "Снігурочка", "Солом'яний бичок", "Три ведмеді", "Коза дереза", "Івасик Телесик" стали безсмертними творами української дитячої літератури.

Темами гутірок з дітьми бувають теж часто предмети з найближчого оточення, події щоденного життя, праця людей, це т. зв. речеві гутірки. Прим., звідки взявся стіл, кошик, з чого будується дім, історія вовняного кабатика, сорочки, як працюють ремісники, чим палимо, світло і т. ін. У речевих гутірках дається змогу дітям виявити їхні власні спостереження і знання, а виховниця лише їх перевіряє та спрямовує увагу дітей на цікавіші подробиці. Звичайно, не слід давати дітям передчасно вичерпних відомостей, бо вони можуть витворити хаос і непорозуміння в їхніх думках, вони ще не готові такі речі розуміти.

Мало в нас оповідань і віршків на гігієнічні теми, а вони дуже корисні для закріплення гігієніч-

них навичок у малих дітей. Вони легше запам'ятовуються і переконливіші як пізніші поради і заборони, що виходять з розумового розгортання цієї справи.

Широко використовується в дит. садках оповідання й гутірки на релігійні теми. Особливо легенди з життя Ісуса, Божої Матері і святих, в яких зазначений зв'язок природи з Богом. Вони є підготовкою до релігійного виховання, науки етики і віри. Діти із захопленням слухають такі оповідання, як от "Як Ісус ліпив пташки", "Чому жайворонок найкраще співає", "Забуте дитятко", "Капличка в лісі", а також біблійні оповідання як "Ісус заспокоює бурю на морі", "Чудесне розмноження хліба", "Уздоровлення сліпого", "Ісус поміж дітьми" та інші, пов'язані з Різдом Христовим і Воскресінням. Усі розмови і оповідання релігійного змісту повинні мати характер погідний, повинні наближати дитину до Бога, будити в ній почуття довір'я і любови до Нього. Не сміє тут бути місця для страху перед Богом і погроз карами за гріх.

Релігійні гутірки в'яжуться з гутірками етичного змісту, в яких є приклади пошани старших, допомоги бідним і хворим, дружби між дітьми і т. ін. І в тих оповіданнях слід подавати радше позитивні, гідні наслідування моменти, а не змальовувати темні характери. Не слід "витягати моральну науку", а діти самі повинні дійти до морального висновку. Можна, деколи й треба, поставити їм кілька запитань, як от: "Чи подобалось це оповідання, казка?" "Хто найбільше подобався?" "Чому?" і т. ін. При цьому однак слід уникати моралізування, довгої аналізи характерів дійових персонажів та порівнювань із живими особами. Оповідання повинно мати щасливе закінчення як нагорода за добрий вчинок.

Велику педагогічну цінність для розвитку національних почувань старших дітей мають оповідання про життя славних людей народу, як Шевченко,

Франко, Леся Українка та ін. Короткі історичні оповідання про нашу славу бувальщину, княжу велич, козацьке військо. Вони, крім чуттєвих зворушень, дають дітям перші відомості про рідну історію, літературу, народний побут, мистецтво. Вони будять національну свідомість, почуття приналежності до рідного народу. Звичайно, оповідання для дітей дошкільного віку мусять бути простою формою, короткі, в них іноді можна сплїтати історичні факти з фантазією, щоб полегшити дитині сприймання і її зацікавити.

Лекше як прозові оповідання діти запам'ятовують короткі віршики і люблять їх виголошувати з пам'яті. Тут не тільки зміст має значення, але й будова вірша, ритм і рим і вони наближають дитину до поетичної творчості. В дит. садку радо навчають дітей віршів, бо ж це конче потрібні "точки" програми усяких святкових днів. Одначе дуже часто виховниці йдуть в тому напрямку таки трохи задалеко. Щоб задовольнити багатьох і гостей, вони змушують дітей вивчати довгі, важкі змістом, не завжди їм зрозумілі вірші, які дітям не дають жодної користі, а навпаки, перевтомлюють, знеохочують і передчасно перевантажують їх відомостями, які їм не під силу розуміти.

Матеріалом для збагачення мови дитини можуть бути загадки, народні приказки і скороговки. Вони завжди розкривають перед дитиною якусь властивість предмету, поглиблюють уявлення дитини, ставлять перед нею маленьке розумове завдання. Складної алегорії, порівняння та іронії діти того віку ще не розуміють і такого матеріалу не слід їм подавати. Зрозумілі дотепні своїм змістом загадки, коли до того вони ще й римовані, діти легко відгадують і запам'ятовують. При скороговках, які даємо старшим дітям, слід звертати увагу на чистоту вимови, а не на швидкість.

Уже в ранне-дошкільному віці приходить перше знайомство дитини з книжкою. Правда, вона її ще сама

не читає, але як же радо розглядає ілюстрації, придумуючи до них власні тексти. І хоч розповідь являє собою ефективнішу форму у праці з малими дітьми, бо оповідач може змінювати хід оповідання, зупинитись у цікавіших місцях, дітям іноді здається, що вони самі пережили це оповідання, — але й читання книжки дітям має теж свою виховну вартість. Читання наближає дитину безпосередньо до літературної творчості, будить в неї вже змалку зацікавлення і пошану до книжки. В кожному дит. садку повинна бути бібліотека дит. літератури, яку від часу до часу дається дітям до переглядання і повторення відомого матеріалу.

Сильні враження, з поштовхом до обміну думками і самостійного розказування, дають дітям фільми, однак для дітей молодшого віку ні фільми, ні театральні вистави не є відповідні. Вони вимагають великого напруження очей і уваги, а при тому мала дитина не в силі охопити цілості дії і зміни картин. Вона звичайно спиняється на якомусь фрагменті, деталі, який її захопив, і не бере цілком участі в переживаннях персонажів у фільмі чи на сцені. Краще дітям підходять застосування магічної ліхтарні або епідіаскопу, де можна картини, які супроводять текст, зупинити для докладнішого оглянення або пояснення.

Телевізійні програми для дошкільних дітей мусять бути керовані людиною зі знанням педагогічної і гігієнічної вимог шкільного віку. Їх слід подавати дітям дуже рідко, раз-двічі на тиждень по 15 — 20 хвилин, бо навіть, якщо б вони були й відповідні, то роблять дитину пасивним глядачем і гальмують розвиток її власної творчої уяви. Телевізійна "мода" у ранньому віці дитини, може перетворитися просто в манію, шкідливу для її фізичного і духового здоров'я.

Дошкільній дитворі особливо відповідає ляльковий та тіньовий театр, якщо сценарій насичений дією, рухом, а передусім гумором. Виховниця дит.

садка повинна вміти зробити хоч би й примітивним способом ляльки і ними під час спектакля зручно орудувати. Особливо народні казки у ляльковому театрі, виходять дуже вдало, приносять дітям багато втіхи і викликають ширий сміх.

Тіньовий театр дошкільні діти важче сприймають як ляльковий, бо силюєти менше рухливі, ніж ляльки. Тому найкраще показувати дітям уже відомі казки і показ супроводити розповіддю. Силюєти повинні бути таких розмірів, щоб діти могли їх бачити з віддалі і орудувати ними слід так, щоб не було видно руки виконавця.

Організоване слухання радіопередавань, через відсутність зорових вражень, справляє дітям молодшого віку деякі труднощі, тому ними користуватись не можна частіше як двічі-тричі на місяць і то тільки передаваннями, призначеними виключно для малих дітей. Виховниці можуть використовувати матеріал радіопередавань для зайнять в дит. садку, підбираючи його для відповідної нагоди і віку дітей.

Методичні вказівки:

Як бачимо, є різноманітні види зайнять, які сприяють розвитку мови, та перш за все сама виховниця мусить говорити виразною літературною мовою, коли хоче цього домогтись від дітей. М'яким, приязним підходом до дитини, а не насмішливим підкреслюванням її мовних помилок можна не тільки навчити дитину правильно говорити, але теж виправити деякі її мовні дефекти. Співпраця з батьками допоможе виконати це завдання, яке вимагає великої терпеливості й систематичності.

Нових казок, оповідань, віршиків не подаємо дітям часто, вистачить двічі-тричі на місяць, зате відомі вже дітям можна багато разів повторювати. Цього діти самі домагаються. Оповідання повинно бути таке коротке,

щоб його можна на одному зайнятті 15 — 20 хвилин закінчити. Коли трапиться довше оповідання, слід розділити на два зайняття, щоб тільки не перетягати часу тривання. Найкраще, коли виховниця з пам'яті розказує казку, оповідання, однаке можна теж деколи застосувати мистецьке читання прозових і віршованих творів. Після того не слід нове оповідання з дітьми повторювати, хай вони спокійно переживають одержані враження. До нього повернемося ще не раз за один-два або й більше днів. Під час слухання оповідань треба створити спокійний настрій, посадити дітей навколо себе, щоб усі бачили оповідачку. Іноді треба оповідання перервати і відповісти на дитячі запитання, або кількома словами заохотити їх слухати, розбудити зацікавлення і увагу. Розказуючи дітям, слід уникати вишуканих фраз, акторського тону і надто живої жестикуляції, бо це все стомлює дитину і розсіває її увагу.

Перед вивченням віршика чи розповіддю казочки добре є показати дітям відповідну картину і, як уже було сказано, повісити її за день наперед на стіну, або перед самим зайняттям показати дітям іграшку, яка зображує дієвий персонаж, чи вкінці короткою гутіркою, не переповіданням змісту, ввести дітей у відповідний настрій, атмосферу. Коли вивчаємо віршика то виховниця виголошує раз і вдруге цілий віршик, голосно, з відповідною модуляцією і обов'язково з пам'яті. Потім діти виголошують з нею хором, щоб їх осмілити, в гурті це йде легше, а далі вже можна частинами, і питати, хто сам хоче проказати або вдвох разом. Повторювати можна нового вірша так довго, як довго це дітей цікавить. Звичайно не довше як 15 — 20 хвилин, враховуючи вже і вступну гутірку. До віршика повернемося ще не раз і діти більше не відчуватимуть, що ми хочемо, щоб вони вивчали його напам'ять. Не слід вивчати дітей більше як три, чи чотири віршики на місяць, в тому вже й тексти пісеньок. До уваги треба брати гуртові реци-

тації або інсценізації, в яких бере участь більша кількість дітей.

На 6 — 7 році життя, поза межами України — навіть раніше 5 — 6 років, можна починати вчити дошкільної грамоти. Заки ще діти підуть до чужомовної школи, у інший, новий для них привабливий світ, їх слід ознайомити з українським письмом. Це можуть бути друковані окремі літери і з них складені слова, не називаючи літер, прим., МАМА, діти їх вивчають самовільно, випадково, майже ігровим способом. Вертаємося знову до способу писання рукою, не друком, і тут теж слід писати ці слова, ім'я своє і родини, аж потім писання зі слуху і вкінці називання літер. Коли ці слова сама дитина ілюструє картинкою чи рисунком, тоді вона не відчуває, що її обов'язково вчать писати й читати, а сприймати це буде легше, ніби граючись.

СПІВ І МУЗИКА

У тому садку діти добре себе почувають, в якому часто дзвенить веселий дитячий спів. Дитина народжується з любов'ю до співу й музики. Вже немовлятко із задоволенням слухає колискової пісеньки і, вколисане її мелодією, спокійно засинає. Старші діти передають самочинно через спів і музику свої настрої і переживання. Приспівуючи, вони рухами виявляють свою радість, вдоволення, притупцюють ногами, стрибають, присідають, плещуть у долоні. Малі діти, коли їх ніхто не чує, часто складають якісь оповідання, створюють до них рухові образи, при чому наспівують свої мелодії. Музика викликає радість, вносить в життя дітей багаторий настрій, об'єднує дитячий гурт, дає різноманітні можливості для виявлення самодіяльної творчості. Тому музичним зайняттям присвячується в садку дуже багато місця, музикою, сказати б, просякнута тут уся виховна праця. Часом діти бувають неспокійні, зчиня-

ють галас, важко організувати з ними якесь зайняття, а на звуки музики або пісеньки в ту ж мить втихають, дисциплінуються і стають мов не ті самі.

Музичне виховання в дит. садку має такі види: Спів, це основа всієї музичної праці з малими дітьми, бо тут не тільки мелодія, але й текст здебільшого цікавий, веселий. Пісеньки для малих дітей повинні бути короткі, бадьорі, хоч можуть бути теж і ліричні, мелодія в обсягу дитячої голосової скалі, тобто найнижчий тон “до” або “ре”, найвищий “до-ре-мі” другої октави. Дитина дошкільна не може й не повинна співати пісень, призначених для дорослих, бо широка їх скаля зриває в дитини голосові струни. Добре організований спів привчає дитину виразно вимовляти слова, дихати глибше і ритмічно, що теж сприяє розвитку грудної клітки. Ритміка: не має для себе встановленого місця в пляні праці, хіба що річ у подаванні нового матеріалу. Кожного дня, першої ліпшої хвилини, коли хочемо зосередити розсіяну увагу дітей, хочемо їх заспокоїти, вистачить подати кілька ритмічних сигналів, на які діти зараз же реагують відповідним рухом і уважно вслухуються в наступні музичні ритми, які вони виконують в рухах. Це звичайно маршування і біг з відповідними рухами рамен. Ритміка передусім заспокойливо впливає на нервову систему, виробляє почуття музичного ритму, розвиває слух і гарні скоординовані рухи тіла. Ритміка в основному пов'язана з музикою або мелодією, але коли йде про підкреслення чистого ритму, тоді краще користуватися ударними інструментами, прим. барabanчиком.

В дитячому садку проробляємо лише елементарні вправи ритмічної руханки, бо не маємо наміру вишколювати дітей у тому напрямку, а також не всі виховниці є настільки музикальні, щоб могли як слід провадити зайняття з обсягу ритміки, прим., за методою Жак Далькроза. Отже, під удари барабанчика ведемо:

- 1) хід зі змінами темпу (повільний, прискорений, біг);
- 2) реагування на силу звуку (голосно, тихо, легенький і важкий крок), прим., хід котика і ведмедя);
- 3) плавний і вриваний рух (слимак витягає і ховає ріжки, вітерець колише трави і гілки дерев, стрибки жабки, котика й горобчика);
- 4) акцентування поодиноких танків плесканням у долоні або стуканням ногою;
- 5) виконувannya ігрових вправ з нескладним ритмом (коники, дощик, горобчики, слимаки і т. ін.)

Тісно з ритмікою в'яжеться інший вид музичного виховання — це т. зв. рухи під музику, тобто інтерпретація тексту і характеру музичного твору рухами тіла. Діти, які часто слухають музику, охоче самі ілюструють рухами виразний музичний текст, а виховниця тільки дораджує дещо тут і там змінити чи краще оформити. Дітям молодшим і маломузыкальним треба до музики без слів самій дібрати відповідні рухи. Та це вже подекуди входить в обсяг ритмо-пластики, яка вимагає не тільки фізичної справності, але й музичного відчуття. Найчастіше користуються вже готовими, в літературі поданими, зразками рухів під музику і тоді вони бувають пописовими точками в програмі святкових днів.

Доступніші дітям дошкільного віку є ігри зі співом, в яких діти рухами ілюструють зміст пісеньки. Коли діти вже трохи засвоїли собі мелодію і зміст пісні, можемо їм запропонувати рухову її інсценізацію, без показу виховниці. Буває, що діти легко й дотепно придумують рухи до слів і угруповання ігор. Коли виховниця хоче сама навчити дітей рухів до пісеньки, то не накидає їх дітям, а розмовою, поясненням наводить дітей до того, що вони таки самі складуть потрібні рухи, а виховниця лише “вишліфує” цілість.

У програмі святкових днів звичайно своє місце мають таночки, які діти радо виконують, а дорослі їх оплескують. Звичайно, не може тут бути й мови про вивчення малих дітей складних кроків і фігур, але з відомих дітям рухових вправ дрібних кроків, з пригинанням колін, висувних кроків, підстрибків можна скласти таночок до народньої музики, найкраще коломийкової. Таночок парами, колом, "гусаком", кривим колом. Тут уже не можна вимагати дитячої інвенції, щоб усе ж задалеко не відбігти від елементів народньої музики й танцю. Тоді виховниці мусять показати дітям кожний рух і слідкувати за тим, щоб діти докладно його виконали. Не надаються цілком для малих дітей танці в ритмі вальса, або подібні на зразок танців для дорослих.

Досі мало в наших садках практикованим видом музичного виховання є слухання музики у виконанні дорослих. Найлегше діти сприймають пісні без інструментального супроводу, але вони теж радо слухають короткі музичні уривки виразного характеру, відгадують знайомі їм музичні твори, музичні загадки, вміло розрізняють контрастуючі частини. Велику радість приносять дітям ілюстрування музикою знайомих їм казок, прим., "Ріпка", "Івасик Телесик", музична інтерпретація їх малим дітям, можливо, цікавіша як мовна, бо вона яскравіша, пластичніше відкриває перед їхніми очима казкові картини. В разі браку музичного інструменту, можна для слухання музики користуватись патефоном з відповідними платівками або організовано слухати музичних радіопередавань для дітей. Так непомітно привчається вже малих дітей слухати музику, її відчувати, а далі й розуміти, виробляючи тим способом у них змалку музичний смак та потребу включити музику в їхнє пізніше культурне життя.

Методичні вказівки: коли в пісеньці, яку хочемо вивчити, є декілька невідомих усім дітям слів, то-

ді вживаємо їх у вступній гутірці, а як треба — пояснюємо. Можна для зацікавлення текстом показати дітям картинку або іграшки, про які співається в пісеньці. Коли ж уміло користуємося музичним інструментом, тоді краще пісеньку вивчати без допоміжних середників, бо взагалі не бажано вмішувати в музичне зайняття забагато розмов та пояснень. Не є завданням, уже з першого разу навчити дітей поправно співати мелодію і вимовляти слова. На першому зайнятті маємо тільки зацікавити новою пісенькою, а вивчення прийде вільно на наступних музичних або принагідних зайняттях. На закінчення нового музичного зайняття діти, власне співають відому їм уже пісеньку або заводять відому ігру зі співом, або маршують під музику. Коли тільки навчаємо дітей співати, під час вступної гутірки діти можуть сидіти на стільчиках, але коли вони вже дещо ліпше опанували пісеньку, тоді краще, щоб вони співали стоячи у півколі, або в громадці. У стрункій поставі діти ставляться з більшою увагою до виконання пісні і голос краще виходить як у сидячій, часом дещо похилений, недбалій поставі. Для вивчення таночків потрібно більше часу, та все ж не можемо вправляти з дітьми довше як 15 — 20 хвилин, зі старшими трохи довше. Час тривання музичних зайнять, як теж і інших, залежить у великій мірі від зацікавлення дітей. Музичну програму на прилюдну імпрезу підготовляємо довший час, щоб безупинними пробами і муштруванням не перевтомити і не знеохотити дітей. До ігор зі співом, таночків, рухів під музику і ритміки дається часом дітям в дит. садку відповідні костюми, шапочки, квіти, прапорці, щоб урізноманітнити їх, щоб за допомогою конкретного матеріалу закріпити ілюзійність музичної мови.

Щоб музичне виховання в дит. садку дало тривкі основи і можливості щораз кращого розвитку, мусить виховниця бути музикальною, мати добрий музичний

слух і голос і мусить любити співати. Інакше діти будуть глухі на музичні тони і ніколи не зазнають радощів музичних переживань.

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Дітей треба виховувати якнайближче до природи, бо вона повна прецікавих явищ у рослинному і тваринному світі. Вона є не тільки могутнім засобом розумового розвитку дитини, не тільки сприяє ростові її фізичних сил, але вона дає теж стільки естетичних переживань, що людина часом серед вільної природи стає неначе ліпшою, шляхетнішою. Уся народня творчість українців, як хліборобського народу, пов'язана тісно з природою і її проявами життя. Глибоке відчуття природи відбилося теж у дитячому фолкльорному матеріалі, в колисанках, казках, народніх іграх тощо. І ту любов до природи, яка в нашому народі переходить іноді у фанатичне прив'язання і творить майже органічну злуку людини із землею, слід плекати вже в малих дітях шляхом ознайомлення з її життям і далі усвідомлюванням найпростіших причинових зв'язків її явищ.

Найважливіше тут допомогти дитині спостерігати, бо вслід за тим піде допитливість, непомітно збудиться жадоба знання, тому у кожній порі року, коли тільки до того пригожі атмосферичні умови, треба виходити з дітьми на прогулянку-проходи в природу, щоб вони мали змогу робити спостереження на конкретному матеріалі. Правда, молодші діти, коли їх вивести у вільну природу, звичайно не звертають нінащо уваги, а граючись — розбігаються гуртками. Але коли мине це перше радісне відчуття вільного простору, яким дитина, головню з тісного міського оточення, хоче натішитись, можна легко звернути її увагу на якийсь фрагмент природи. Прим., “погляньте діти, яка тут зелена травичка, а вчора ми її ще не бачили”. І враз піде вільна гутірка

про перші ознаки провесни, сонечко стало вже тепліше гріти, сніг тане, із шумом течуть струмки і діти пускають по воді човники з березової кори або фабричної роботи. Велику радість приносить дітям збирання перших весняних квітів, вони теж стинають вербові, каштанові і вишневі гілки, приносять у кімнату, де у пляшках з водою гілки швидше розвиваються і розквітають. На весняних квітах діти пізнають кольор, запах, форму платків і листочків. Прислухуючись до щебету пташок, жайворонків, шпаків — вправляють свій слух, і водночас ознайомлюються з їх гніздуванням і способом життя. Радісним вигукуванням вітають діти перших метеликів, блискучих жучків, з увагою слідкують за їх рухливим життям.

Приглядаючись до праці дорослих у полі та вгороді, діти й собі починають на грядках “веснувати”. Розчищають землю, рівняють клюмби і грядки, сіють квіти і ранню городину. Після теплого весняного дощика все помітно росте, зелень набирає соковитого кольору і природа звільна переходить у старію літнього розвитку.

У деяких дит. садках, як є до того умови, діти влаштовують у місяці травні “свято весни”, для звеличення її краси і життєдайности. Програму свята слід виконувати тільки серед вільної природи.

А от діждалися літа! Багатство літньої природи слід особливо використати у виховній праці з малими дітьми. Скільки ж то цікавих тем до гутірок, нагод до спостерегань і роблення висновків, спертих на сприйманню власними органами чуття — зором, нюхом, слухом, смаком, дотиком. Сонце пече, жарко, і враз досягають наче солодким соком наливаються городні й лісові ягоди. Діти, якщо можна, зривають їх самі і на основі весняних спостережень знають, що вони зродилися з квітів. Користають теж зі своєї праці в городці, бо до вжитку є вже редиска, зелена цибуля, головчаста салата то-

що. На грядках іншої городини, треба уважно виконувати бурян, вибирати патишком шкідливу гусінь, коли буває посуха — ранком поливати грядки.

Під час прогулянок на річку або леваду ознайомлюються діти з польовими жабками, ящірками, кониками, яких можна зловити в сітку або й просто руками, розглянути, а потім пустити, хай собі живуть вільним життям у природі. І рибку в річці можна ловити, будуючи для неї ставки, тами, можна з нею погратися, потім — прощай, мала рибко, пливи собі куди хочеш! А от моріжком тихесенько повзе равлик. Діти його спостерегли і втихли. А він — довгі ріжки повільно витягає і вилазить з хатини-черепашки. Діти його здалека оглянули, а далі розмову завели. Равлик, збентежений, заховався в хатку. Виховниця радить дітям перенести равлика на траву під лопухове листя, бо на стежці його може хтось необачно розтоптати.

Не вважаємо за доцільне, щоб малі діти виловлювали під час прогулянок всяку комахню і маленьких тваринок та держали їх дома бо в дит. садку у слоях чи баньках і буцім то обсервували спосіб їх життя, тобто, — що і як вони їдять і як розмножуються. У висліді вода в баньках псується, тварини гинуть, діти втрачають до них зацікавлення і користи з цієї обсервації немає жадної. Малій дитині не треба так реально підходити до біологічних справ, цілком вистачить, коли вона спостерігає усі ті тварини в їхньому природному довкіллі, застеляють якусь характерну рису зовнішнього вигляду, поведінки. Правда, малі діти люблять ловити всякі живі сотворіння, зачиняти їх у коробки, та це впливає не з цікавості їх обсервувати, а часто з бажання їх мучити, бо малі діти часом мають нахил до безоглядності, а то й жорстокості. Тому мучать і знушаються над безборонним кошенятком, метеликові відривають крильця, хрущові ноги, несвідомі цілком того, що завдають їм болю і кривди. Це просто дає їм насолоду з почуття

Давайте рішати!

фото Я. Савки

своєї сили, з виявлення свого "я". А втім обсервація і дослідча праця над природою не є справа 3 — 6 літніх дітей, залишмо це школярам, що вивчають природничі науки, а мала дитина хай радується вільним простором у природі, мальовничістю її краєвиду, хай запримічає безліч щораз нових явищ, які самочинно будять її допитливість, розвивають думку.

Літо. Зміни помітні більше на селі як у місті. В полі достигає збіжжя. Приходять жнива і сінокоси. Діти ідуть у поле межами, зривають квіти, плетуть віночки, користуючись ними в іграх, вквітчають ікону у придорожній каплиці або ставлять їх у кімнатах у глечики. В гутірках дізнаються про те, звідки береться хліб, ка-

ша, кому потрібне сіно і т. ін. Для вшанування праці рілльника, діти влаштовують обжинки, сплітають вінки з колосся, співають обжинкових пісень. Звичайно це можуть робити діти, що мешкають на селі або близько нього, діти у великих містах все ж повинні поїхати автобусами, щоб мати нагоду побачити "широкий світ" і головне — намилюватися вільним, зеленим простором. Діти вертаються з таких прогулянок щасливі! До помочі в організуванні такої події слід запросити кількох батьків, щоб діти почувалися безпечніше.

Поля спустилі, і тільки павутиння бабиного літа в'ється по стернях. Бузьки збираються на раду, бо час їм уже готуватись у далеку дорогу. Прийшла осінь. Жовто-зеленого листя стільки нападало вниз, навколо дерев. А вітер осінній ним крутить і закидає всі стежки й дороги. Діти збирають листя в китиці, нанизують на нитки гірлянди, прибирають ними кімнати, або вносять обнову у свої ігри. Каштани, жолуддя, шишки дають прекрасний матеріал для виробу іграшок-саморобок.

Найбільше приваблює тепер дітей сад. Скільки там смачних овочів! Їх можна не тільки досхочу їсти, але й приглядатися, а то й помагати дорослим при роботі. У кошики складати, шукати у траві, або дивитися, як буває варять у казані повидло, солодкі пахощі якого розливаються по сусідських городах. Навіть діти з міста можуть побувати літом чи восени в саді, бо не раз матері наймаються обривати малину, зривати черешні та персики (пічеси), у поблизькі села іноді не виключно для заробітку, а щоб побути з дітьми на свіжому повітрі та дати їм змогу поласувати овочами.

Дедалі не чути вже щебету пташок. Пояснити слід дітям, чому декотрі з них відлітають у теплі краї. Комахи, жуки, їжаки забиваються у схованки, бо відчують, що вже наближається зима і надворі вони від холоду пропали б. І дерева теж не такі стали, посумніли. Десь поді-

лось їхнє розкішне листяне вбрання, випрямилися голі гілки і наче ждуть, що далі буде.

Однієї ночі присипав усе білесенький, пухкий сніжок. Як чудно: куди глянь — усе навколо біле-біле, м'яке. Тільки ялинки стоять зелені, здається, навіть кращі як були влітку. Під клаптями снігу, що навис на гілці, заховався внизу зайчик і цікаво розглядається навколо. Стало зимно, але як затопити в печі чи розкрутити ogrivальний автомат, в хаті стає затишно, приємно. Так радо у такий час діти слухають казок і згадують літні прогулянки. Одягнувшись тепло, діти дуже радо вибігають на сніг покататись на санчатах і на лід ковзатись. І взимку слід виходити з дітьми на проходи і при тій нагоді розглянути з дітьми властивості снігу і льоду, принести його в кімнату, де він від тепла перетворюється у воду. І взимку діти мають на дворі працю. Треба стежки в городці промести, перед хатою вуличку розчистити, бо за ніч хуртовина цілі кучугури навіяла. А пташкам, які залишилися з нами зимувати, — горобці, сороки, шиглики, вільшанки, збудувати домок-їдальню і серед лютої зими годувати їх сухими ягодами, зерном, крихтами хліба. Як прийде весна — вони віддячуться за допомогу і виїданимуть в садку шкідливих комах і гусінь.

Таке безпосереднє зіткнення дітей з природою, дає їм багато вражень і знання, сприяє вихованню спостережливості, дає поштовх до різноманітних ігор. Щоб одначе не переривати приязного знайомства дітей з природою навіть тоді, коли годі йти з ними на прохід чи гратись надворі, діти в дит. садку плекають кімнатні рослини, пересаджують їх, миють, поливають, у глечики кладуть живі квіти, а коли зимою їх важче дістати, тоді пахучі гілки смереки, чи інших шпилькових дерев. В містах можна зробити акваріум, в якому живуть золоті рибки, але годування і плекання їх вимагає знання, відповідних водоростів, очищування води, утримування відповідної температури тощо, і тому не кожний може як слід

це діло повести. Буває, що є до цього відповідні умови, і тоді корисно для дітей плекати домашніх тварин, кріликів, курей, голубів, діти пізнають їх і поводяться з ними як з друзями.

Велике значення для уточнення й поширення уявлень дітей про природу дають розповіді про життя природи, які проводиться при допомозі картин, що зображують диких тварин, як от вовк, лисичка, зайчик, а дітей старших можна ознайомити з тигром, мавпою, левом, верблюдом та ін. Набуті відомості діти закріплюють в дидактичних настільних іграх, як от, рослинні і тваринні льотерійки, доміна, та в ручних працях з природного матеріалу.

Методичні вказівки: виховниця дит. садка повинна знати, що природа дає дітям безліч емоційних вражень, розгортає перед ними щораз нові цікаві світи. Запитання дітей є показником того, чи враження лишають слід, тому їхню допитливість слід підтримувати зрозумілими їм і цікавими відповідями. Чинник природи повинен бути у вихованні малих дітей використовуваний з увагою і обдуманим пляном. Ідучи з дітьми на лоно природи, треба заздалегідь виробити собі мету екскурсії, взяти з собою відповідне приладдя, як кошики на ягоди чи гриби, сітки для метеликів, коли йдемо на річку — ведерця для води, лопатки тощо. Для праці вгородці повинні бути в кожному дит. садку грабельки, гачки, візочки, віники і т. ін., розраховуючи один предмет на кількоро дітей. Природа дає теж прекрасний матеріал для виробу іграшок-саморобок, як от каштани, горіхи, картопля, морква, буряки, шишки, жолуддя, рябина, свербиус, солома, осіннє листя, насіння дині й соняшника, сніг, лід і т. ін. Коли метою прогулянки не є ознайомлення з природою, а тільки розвага, тоді треба мати для фізичних вправ та ігор приладдя, що його подано у розділі "фізичне виховання". Наведені приклади далеко ще не вичерпують усіх можливостей, які

дає природа для спостерегань та розумового розвитку дитини. Тут багато залежить від умов, серед яких живуть діти, чи це є село чи місто, лісиста чи степова околиця.

РУЧНІ ПРАЦІ

Характерною прикметою малої дитини є її нестримний гін до руху, діяльності. Вона не може безчинно сидіти довго на одному місці, не може теж довго залишатися в пасивній ролі глядача. Мусить невинно чимось займатися, щоб таким способом виявити своє враження від навколишнього світу, знайти реальний вихід своїй живій уяві. Одним з найулюбленіших засобів вияву своєї думки є в малих дітей **р и с у н о к**.

Перші риси, кривульки та мазки, які 2 — 3 літня дитина розсипає по папері, перші її рисункові спроби не зв'язані з бажанням щонебудь зобразити. Її радує сам рух руки, володіння олівцем або пензликом. Але далі в тих дитячих “богомазах” виявляються вже проблески якоїсь думки, дитина починає своїм рисунком давати назви. Звичайно це не є окремі предмети, а сюжетні картини, які мають рухливу дію. Найбільше приваблива тема дитячого рисунку це людина. Вона у першій розвоєвій фазі зображує “головноножця”, тобто з кола, що являє собою голову, виростають просто ноги. Руки, шия, тулуб, а деякі позначки пропорції приходять значно пізніше. Дошкільна дитина не рисує речі на основі обсервації, ні такими, якими їх бачить, але так, як про них думає і що про них знає. Мала дитина не визнає законів непроникливості і прим., рисує залізницю, якою їдуть діти на прогулянку, таким способом, що вагони їдуть окремо, діти стоять на вагонах, а побіч них біжать рейки. Чомусь тільки кондуктор сидить у вагоні. Мабуть, малі діти переконані, що він є інтегральна частина залізниці, на все життя з нею зв'яза-

ний. Дітей теж цілком не турбує розміщення предметів на площині, ні правильне взаємовідношення величини. Тому буває, що на дит. рисунку люди є більші за дерева, більші від кам'яниць. По-своєму теж дитина розмальовує предмети, не старається дати їм справжній колір, і от часто виходить корова зелена, а дерева червоні, бо так їй здається краще і мала дитина тим цілком задоволена.

Оцеї вільний дитячий малюнок, що виходить зі спонтанного гону дитини до творчості, невиправлений порадами і рукою дорослих, дає образ дитячого зацікавлення і рівня умового розвитку. Рисунок — це графічна мова малої дитини, якої мовний словник є ще дуже вбогий і вона не в силі висловити своїх думок словами, реченнями. Ті перші рисункові примітиви раннього дитинства мають безперечно зв'язок з образотворчим мистецтвом. Це справжня й безпосередня дитяча творчість, без наміру щонебудь копіювати або наслідувати. Тому не бентежмо малої дитини насмішливими зауваженнями, не гальмуймо безнастанними поучуваннями її здорової творчої сили, а радіймо разом із дитиною, коли жива її уява наводить у вільному рисунку щораз новий, щораз інший вислів.

Прийде час, приблизно між 5 — 7 роком життя, коли дитина вже набуде більше знання і особистого досвіду, її уява стане багатіша, техніка малюнку краща, тоді вона сама стане більше критична до своєї праці, буде до себе ставити більші вимоги.

Методичні вказівки: виховниця дитячого садка повинна дуже обережно керувати розвитком дитячої творчості, підтримувати ініціативу, допомогти дитині довести працю до кінця, не накидаючи своєї допомоги у виконанні. Малюнки дитячі це наче документи, які стверджують розумовий розвиток дитини, тому малюнки конче треба систематично збирати, аналізувати, робити з них висновки. Кожна дитина в дит. садку по-

винна мати свою течку, в яку складається з визначенням дати і підпису (що це?) малюнки вже з перших днів перебування дитини в садку. Уважне перевірювання такої збірки дає змогу глибше пізнати дитину, побачити, чим вона живе, які її зацікавлення, мистецький смак і технічні здібності. Така оцінка дитячої творчості дає велику допомогу у виховній праці з малими дітьми, приводить до індивідуального підходу до кожного з них.

Образотворчі зайняття можуть бути на тему за вибором дітей, або на тему, запропоновану виховницею. Та звичайно діти воліють малювати те, що самі хочуть. В одному і другому випадку треба завчасу приготувати дітям папір, кольорові олівці або пензлики, фарби, мисочки з водою і стирочку до витирання, щоб само готування не забирало забагато часу, не викликавало замішання під час зайнять. При допомозі кольорових плям дитині легше виявити свої думки і враження, як відірваними лініями рисунку, одначе, з огляду на гігієну цих зайнять, дітям молодшого дошкільного віку радше даємо кольорові олівці як фарби.

Найцікавіша дітям вільна тема, бо, як сказано, вони люблять малювати, що самі хочуть, але й тоді виховниця нагадає дітям цікавою короткою гутіркою, що вони бачили на прогулянці, або про що чули в казочці. Порадою, допоможе дитині зробити малюнок цікавішим, повніший змістом. Тут похвалить, там зверне увагу, тільки ніколи не слід ганити гостро дитячої праці, бо це її знеохотить, засоромить. Не слід теж самій власноручно виправляти дитячого малюнку. Дитина мусить сама побачити, які в нього є хиби, чого бракує, прим., в людини нема рук, шофер більший від авта і т. д. Під час праці слід звертати увагу на правильну поставу, спосіб держання олівця або пензлика, на чистоту праці. Під кінець зайняття показати дітям кілька дитячих малюнків, щоб вони самі оцінили, котрий із них най-

кращий, і чому їм подобається, що було б добре поправити в малюнку, щоб він був гарний. Іноді кращі малюнки вішаємо на стіну на час кількох днів, щоб діти могли до них добре придивитися.

Зайняття з малюванням триває зі старшими дітьми 25 — 30 хвилин, а з молодшими 15 — 20 хвилин. Однак, коли діти із зацікавленням викінчують свою працю, не слід її переривати, а додати ще 2 — 3 хвилини часу, щоб вони закінчили малюнки і мали вдовolenня. Молодшим дітям краще давати папери більших розмірів, приблизно 30 X 50 см. Колір паперу більше відповідний сірий як білий, грубий пакунковий, однак, такий, щоб фарба його не просякала. Пензлики повинні бути великі, плоскі, яких вживають до малювання олійними фарбами. Колись виховниці самі готували фарби, мішаючи їх з мукою або клеєм, а тепер можна в крамницях дістати готові фарби для дитячого малювання.

Дуже бажано, щоб у дит. садках були великі чорні з лінолеум або дерев'яні ляковані таблиці, прикріплені до стіни на висоті приблизно 1 метра. Крім організованих занять, діти радо під час довільних ігор підходять до таблиці і кольоровими олівцями малюють, що самі хочуть. Це заохочує дитину до образотворчої праці, удосконалює її техніку, розвиває творчу уяву. І тут, як і в інших заняттях, важливою справою є приклад виховниці. Коли вона вміє з дітьми цікаво провести малювання, коли в їх приязності сама гарно малює, тоді й діти полюблять малювання, найдуть справжнє задоволення у цій формі вислову своїх почувань і думок.

Мод е л ю в а н н я є теж улюблене заняття дошкільних дітей. Малі діти радо граються піском, ліплять з нього бублики, викидають з форми або горняток пасочки і колачі, будують хати, огорожі, валами оточують твердині, вигрібають до них підземні коридори і т. ін. Отже пісок це найкращий матеріал для ігор малої дитини, який виховує не тільки орган доти-

ку, але також у великій мірі сприяє розвиткові дитячої творчості і фантазії. Всюди, де є малі діти, а зокрема в дит. садку, повинен бути пісок: влітку на подвір'ї, а взимку можна його держати у низьких скриньках з накривками в кімнаті. Перед вжитком треба його трішки скропити водою, щоб при ліпленні не розсипався.

Другий досить розповсюджений матеріал до моделювання — це глина. Вона мусить бути чиста, без камінців і піску. Щоб при роботі не розсипалася, добре додати до виробленої глини трішки олії. Глину часто замінюємо плястеліною, головню по містах, однак, треба її мати досить багато, щоб кожна дитина мала до праці кулю завбільшки малого м'яча, щоб охопила обома долонями.

Методичні вказівки: діти ліплять на дощках 30 — 40 см. або на такого ж розміру кусках лінолеум. Як уже сказано, дитина повинна мати стільки матеріалу, щоб могла працювати цілими долонями, а не тільки пальцями. При меншій кількості глини чи пластеліни речі виходять дуже дрібні з невиразним підкресленням їхніх характерних рис. Старшим дітям можна дати до праці з глиною додатковий матеріал як черепашки, палички, прапорці, гілки і т. ін.

Моделювання, як і інші дитячі заняття, відбувається на тему, що її вибрали діти, або подала виховниця. Мала дитина любить щось в руках м'яти і спочатку втішається тим, що м'який матеріал подається під натиском її пальців і непомітно приходить думка щось зліпити. Першим "твором", звичайно, буває гладенький м'ячик, з нього твориться яблуко, далі грушка, грибок, кухонний посуд. У старших дітей уже щось більше, скомпліковане, прим., хатка, авто, літак і т. ін. Така праця звичайно об'єднує довкола себе кількоро дітей. Зайняття з глиною триває близько 20 — 30 хвилин, весь той час виховниця стежить за працею дітей, домагає, а як треба, то й показує, як зробити, щоб зві-

рятка стояли на ногах (обліпити патички глиною), звергає увагу, щоб діти не забруднювали стола, одягу, не кидали глини на долівку. По скінченні зайняття не треба в ту ж хвилину збивати глину знову в грудки, не нищити таким способом перед очима дітей їхню працю, в яку вони вложили стільки праці і розумового зусилля. Всі дитячі праці слід заховати покищо у шафу, а потім деякі кращі залишити для розмалювання фарбами на наступне зайняття або під час вільних ігор. Глину збити в одну брилу і прикрити вогкою шматкою. Про потребу миття рук після ручних зайнять, мабуть, не треба пригадувати.

Будування: на будівельному матеріалі, який помагає дитині пізнавати світ, розвиває органи чуття, виховує мистецький смак, спер свою виховну систему Фридрих Фребель, придумавши для дитячих ігор різної форми кубики, т. зв. "дари". При будуванні з кубиків звичайно об'єднується гурт дітей, праця тут поділена, всі одностайно прямують до одної мети, допомагають один одному і це дає для суспільного виховання дуже цінні моменти. Одначе, коли дитина не виявляє охоти до спільної праці, то не слід її змушувати, а дати дитині довільну кількість кубиків, зацікавити її якоюсь відомою темою, щоб збудити в дитині ініціативу. Щоб конструктивну працю зробити цікавішою, новою, потрібний різноманітний будівельний матеріал, дрібні й великі кубики, порожні блоки, дошки, коробки, скриньки, картонові деревця, прапорці, мушельки, каштани і т. ін. Часто трапляється, що дитина завжди будує те саме, тоді треба порадою, запитанням, підбадьоренням ускладнити працю, або таки спільно з дитиною збудувати щось нове. Старші діти, в тому переважно хлопці, які вже мають за собою досвід будувати звичайним матеріалом, радо будують з матеріалу т. зв. "конструктора" чи "матадора" або й інших новіших зразків, що їх можна купити в крамницях з дитячими іграшками. Це є ком-

плети різnorodних геометричних брил з каменя, дерева і металю, з яких за поданими зразками складати можна не раз навіть дуже скомпліковані будівлі, машини тощо.

Методичні вказівки: найкращим тереном для будівництва є чиста долівка, але можна теж до того вжити зсунуті один до одного два столики. Як усі дигячі іграшки, так і кубики через часте вживання стають брудні і тому від часу до часу їх слід вимити водою з милом, як вони мальовані або ляковані, тоді витерти стирочкою, звогченою у бензині. По скінченні праці, діти повинні самі скласти усі кубики до дерев'яних скриньок. Для одnogрупного дит. садка треба найменше 200 — 300 дерев'яних кубиків різної форми й розміру. Прим., дрібний матеріал, граняки (призми) 10 X 5 X 5 см., кубики 5 X 5 X 5 см. і більший матеріал, що має граняки 32 X 16 X 4 см. або 16 X 8 X 4 см., (циліндри) заввишки 16 см. і в промірі 8 см., кубики 16 X 16 X 16 см., і кубики, перерізані по перекутні (діагоналі). Щоб великі куби не були дитині заважкі, можуть їх робити з дикти і в середині порожні.

Вирізування: витинки --- це теж один із засобів, які розвивають уяву, естетичне відчуття, виробляють вправність пальців, вчать докладности в праці. Як у всіх дитячих працях, так і тут стараємося добути від дітей якнайбільше самостійности, розвинення власної творчости, вільного реалізування задумів. Тому не слід користуватись готовими зразками, шаблонами для копіювання. Не має ніякої, крім, можливо, тільки технічної вартости, подавання дітям готових візерунків, прим., геометричних фігур або інших рисованих предметів, які діти по контурах мають вирізувати. Правда, робота тоді виходить "чиста", але вона, крім зручности у володінні ножичками, не вимагає від дитини ніякої власної думки.

Методичні вказівки: ці праці слід почина-ти не від ефектовних, але від елементарних речей, а саме

від "шарпанок". Дітям даємо пасочки кольорового паперу, прим., 2 см. завширшки і 8 см. завдовжки. Показуємо як його скласти навпіл, а потім ще навпіл і в місцях зігнення роздерти пальцями. Вийдуть з того квадратики, а ті, зігнуті по діагоналі, дадуть трикутники. Їх можна укласти і наклеювати на папір, вони дають цікаві візерунки. З кольорового паперу діти способом згинання видирають пальцями тварин, людей, які наклеєні на твердий папір, дають зручний матеріал для тіньового театру.

Старші 5 — 6 літні діти вживають до різних праць з папером малі із заокругленими кінцями ножиці. Початкові зайняття — це різання паперу на вузьчі і ширші пасочки і вже сам процес розтинання паперу приносить малій дитині велику приємність, — вона поконує якусь трудність. Виховниця пояснить дітям, що з таких кольорових паперів можна вирізувати квіти, дерева, хатки, тварин тощо. Добре, коли вона сама для прикладу виріже (без рисунка на звороті) і покаже техніку роботи, одначе не для наслідування зразка. Щоб полегшити вирізування симетричних предметів, слід порадити дітям скласти папір удвоє. Уже складніші геометричні фігури діти можуть самі нарисувати і по лінії вирізувати. З вирізаних різноманітних геометричних фігур, спочатку у двох кольорах, а потім і більше, діти складають на зразок народніх вишивок узор на рушники, сорочки, скатерті, килимці і т. ін. Вирізування рослинних мотивів використовують діти для оздоблення коробок, обгортки, торбинок, рямців тощо. З витинків можуть діти теж складати картинки, прим., садок на весні, поїзд їде рейками, між ялинками в ліску біжить лисичка і т. ін. Такими ілюстраціями діти закріплюють свої враження від прослуханих казок, складають із них альбоми і коли надворі холодно або йде дощ, діти переглядають їх гуртками і тішаються своєю працею. Пригадується набуте знання, відновлюється давніші переживання. Вирізуван-

ня є одним з найцікавіших видів народного мистецтва, тому і з національного погляду слід цій дитячій праці приділяти особливу увагу.

До ручних дитячих занять, які виробляють вправність пальців, належить переплітання з вузьких пасочків паперу, соломи, рафії, лика (їх треба перед вживанням намочити), шнурка або волічки. Одначе цій дрібній дитячій роботі слід найти практичне застосування. Запропонувати їм зробити килимці для ляльчиної кімнатки, підставки під лампу, або глечики. З плетених трьох або чотирьох пасків, які потім зшивається, зробити можна кошичок, закладки до книжки, з солом'яних плетінок можна при допомозі виховниці зробити навіть малий капелюшок.

Занедбане тепер заняття дітей старшого дошкільного віку вишивання як таке, що напружує око дитини і голка може стати в її руках небезпечною, — все ж не знаходить повного виправдання. Малу дитину, в тому передусім дівчаток, які граються ляльками, їх одягають, перуть і прасують суконки, цікавлять різноманітні тканини. Вони пізнають їхні властивості, а іноді приходить охота самій пошити “доні” новий одяг. Дитина домагається або й сама візьме голку і щось нею майструє. Це дитяче зацікавлення слід повести правильним шляхом і тоді шитво не тільки не буде шкідливим, а навпаки, корисним заняттям. Найкраще починати від того, щоб дитина зішила два куски матерії, потім з трьох боків і зробила собі малу торбинку, прим., для хустинки до носа або інших якихось речей, які сховає в торбинку. Перестали вживати наколених паперів, які дитина повинна зашити ниткою, бо вони, власне напружують око, нервують дитину і вкінці це не є самостійна дитяча робота.

Методичні вказівки: найкращим підготуванням до шиття, в якому діти привчаються держати голку і нею володіти, є нанизування намиста. Крім вели-

ких скляних кораликів, можна вживати природний матеріал як от, малі зелені каштани, свіжий горох, жолуддя, різні тверді ягоди, соломка тощо. На перших зайняттях треба дати дитині голку із затягнуеною ниткою, вдвоє зв'язати вузликом, щоб нитка не витяглася. Шиття на матерії починати на товстому полотні по витягненій нитці. До того вживати яскравих кольорових ниток, волічки, шити стібом вперед голкою і за якийсь час серветка чи покривальце для ляльки готове. Старші діти 6 — 7 років вишивають на грубій канві найпростіші зори на зразок народньої вишивки, силуети овочів і квіток. Зшивання двох кусків тканини в торбинки, як вище сказано, привчає дітей до порядкування своїх іграшок та інших речей, вкладати їх в окремі, ними зроблені, торбинки. Володіння голкою може придатись теж у самообслугованні, прим., пришити відірваний гудзик, або вішалку на плащику. Шити можуть дівчатка і хлопчики, це для них однаково приємно і корисно. Шиття найкраще давати дітям у дощевий або холодний день і не провадити довше як 15 — 20 хвилин, бо це зайняття вимагає, як жодне інше, майже неповорухного сидження і напруги цілого організму та уваги. Під час праці треба дітей посадити так, щоб вони мали доволі місця і не зачіпали один одного голками.

Усі вище подані роди дитячих праць входять деякою мірою в розділ “Д и т я ч і і г р а ш к и”, який посідає важливе місце серед багатьох чинників виховання. Іграшка — це не є просто річ, якою дитина грається, це невідступний товариш раннього дитинства, з яким вона грається. Іграшка потрібна всім дітям на цілому світі, однаково дітям народів на нижчому чи вищому ступені культури, однаково дітям багатих чи вбогих батьків. Хоч дорослому іноді здається, що дитина, граючись, власне нічого не робить, то це цілком хибний погляд. Іграшка навіть у руках найменшої дитини має своє значення, бо вже тоді вона розвиває органи чут-

Діду, діду, озовись!

фото Я. Савки

тя, а далі будить зацікавлення довколишнім світом, звільна підготовляє дитину до життя, і не буде в тому перебільшення, коли скажемо, що від іграшок, якими грається дитина в ранньому віці, великою мірою залежить її майбутній характер, уподобання й навички. Скільки ж то нових і цікавих ситуацій може створити іграшка, як легко й непомітно збуджує дитячу ініціативу й фантазію, які сильні поштовхи дає до логічного думання і винахідливості! Одначе свою величезну виховну роль іграшка виконує тільки тоді, коли вона відповідатиме гі-

гієнічним і педагогічним вимогам, коли дамо дітям такі іграшки, що змушують їх напружувати сили, навчать перемагати труднощі. Вибираючи дітям іграшки, треба передусім звернути увагу, чи вони посилюють духові і фізичні функції на різному ступені розвитку дитини. Ф. Фребель казав: "Дитина і взагалі кожна людина не повинна мати ніякого іншого прямування як те, щоб на кожному ступені свого розвитку в цілості бути тим, чого той ступінь вимагає". Діти тепер мають до розпорядження безліч іграшок фабричного виробу, які одна-че здебільшого не виконують свого завдання, буває навіть завдають шкоди дітям. Передусім їх діти мають забагато, цілі кімнати заставлені іграшками, вигадливими дарунками батьків, знайомих, приятелів, які з різних нагод, не замислюючись, обдаровують дітей.

Від часу до часу треба дітям іграшки змінити або їх чимось доповнити. До давньої, направленої іграшки, дитина дуже радо вертається. Доля іграшки в руках дитини залежить від враження, яке вона викликає своєю першою появою, але також і від подачі її дитині. Деякі іграшки потребують пояснення, тоді беремо їх як тему зайняття і в гутірці ознайомлюємо дітей з її особливостями. Це стосується переважно механічних іграшок. Буває і таке, що діти найдуть в ігровій шафі "несподіванку" — нову іграшку і тоді виявляють найбільше втіхи. До іграшки, яка попала до них якимсь чудним способом, вони виявляють особливе зацікавлення і радо розгортають з нею самостійну творчу гру.

СВЯТКОВІ ДНІ В ДИТЯЧОМУ САДКУ

Кожний дитячий садок влаштовує протягом року кілька святкових днів, на які запрошується батьків та видатних громадян. Такі імпрези спричиняються до популяризації дошкільної справи і приносять дітям багато радощів та приємних переживань. Вони теж дають

нагоду виявити дитячі таланти, сприяють розвиткові дитячої сміливості і товариських прикмет. Підготовка до свята не повинна тривати довго, бо це перевтомлює дітей, буденніє, а на самому святі відбирає в них радість, стає нецікавою. Найкраще, коли програма складається з матеріалів, які пророблено під час зайнять, лише дещо докладніше опрацьованих. Програма не сміє бути довга та ще до того перевантажена важкими для дитячого розуміння і зацікавлення точками. Час тривання — одна година. Програму слід докладно передумати і передусім встановити, який має бути її х а р а к т е р.

Прим., “Тарасове Свято” вимагає теплої і спокійної атмосфери і програма не може бути перевантажена різноманітністю. Тут годяться пісні, вірші в його честь, інсценізації у виконанні старших дітей, як от, “Садок вишневий”, “Великдень”, можуть теж бути руханкові вправи. Ні в якому разі не можна виводити перед портретом танців, ігор, гагілок і т. ін. Це відтягнуло б увагу дітей від мети свята, затерло б тільки зроджене почуття любови й пошани до найбільшого українського поета. Естетичне оформлення свята має для дітей особливе значення і, власне, не завжди воно повинно бути однакове. На “Тарасове Ссято” найкраще прибрати кімнату і портрет вишиваними рушниками, килимами, скатертинками, квітами.

“Свято Слави”, “Січових Стрільців”, “Крути”, “Базар” — повинні мати програми патріотичні, пов’язані з героїчними ділами, однаке усе в рямцях розуміння малої дитини. Свято бадьоре, піднесе, а проте нема тут місця на танці і забави. Пісні, вірші, руханкові вправи, марші і змагання усе по змозі тематично і зовнішньою формою має зв’язок із темою свята. Для удекорування стіни надається велика картина, що зображує якусь подію з життя, портрети вождів, прибрані гірляндами

осіннього листя, гілками червоної калини (можуть бути навіть штучно зроблені, коли в той час нема живих-свіжих), жовтоблакитними прапорцями, квітами, зеленню тощо.

“Свято Матері” має різноманітну програму. Та знову ж неперевантажену, настрій веселий, ліричний, та не сентиментальний і плаксивий. Діти показують перед мамою усе, що вміють, бо все те, хоч би й дуже простеньке, радує мамине серце. Тут виявити повинна себе кожна дитина, якщо не окремо, то в гуртових виступах. Таємно від мами діти готують для неї подарунок.

“Ялинка” належить теж до кращих садкових святкових днів. Настрій спокійний, радісний, урочистий. Біля ялинки не слід виводити ніяких забав, масових народніх танців, хіба тільки танок ангелят, які принесли дітям ялинку, і це лише у виконанні старших дітей. Причому, до колядки “На небі зірка ясна засіяла”. На цьому святі потрібний вифлеємський вертеп, поставлений досить низько, щоб діти могли бачити усіх осіб і тварин у середині вертепу. Не слід у ясла класти маленької ляльочки, яку діти можуть щодня бачити у вітринах крамниць, а краще вже дістати фігурку маленького Ісуса в крамниці з церковними речами. Треба дітям дати ілюзію чогось небуденного, незвичайного. Якщо це можливе, можна під скатерть на столі покласти жмінку сіна і пояснити дітям, чому? Меню вечері складати з традиційних в даній околиці страв. Священик святить проскуру і складає побажання управительці, виховницям, батькам, гостям і дітям. Потім управителька вітає всіх гостей, складає побажання дітям і просить усіх до вечері. Під час свята діти і дорослі співають колядки, діти виголошують віршики про Різдво, ялинку та інші, відповідні змістом до характеру свята.

Крім вищезгаданих святкових днів, діти святкують свято св. Миколая, під час якого не слід влаштовувати довгої вистави чи концерту, а просто гостину св. Ми-

колая. Він до дітей заговорить, ангелики роздають дарунки, і не завжди мусить бути “чорт” із різками. Діти мають пережити чарівну казку свят-Миколаївського вечора, а не бути знервованими і застрашеними. В лютому, в м’ясниці, бажано влаштувати дитячу костюмову забаву. А що діти не можуть танцювати, слід з ними виводити маршування, ускладнені рухами і рисунком, в колі, в маленьких колах, в двійку, чергою, парами, чвірками і т. ін. До помочі треба просити молодих дівчат чи матерів, щоб забаву відбулася організовано і хаосом не перевтомлювала дітей. Участь можуть брати тільки діти дошкільного віку. Забаву вести до співу і до музики. Дотепно було б, якби між костюмованими дітьми були персонажі з відомих дітям казок, навіть групи з казок, і діти відгадували, хто це такий прийшов до нас на забаву? і під час відпочинку, хто хоче, самі розповіли щось про тих “гостей” із казки.

У Провідну неділю в деяких садках влаштовують “Свячене”, з показом писанок та гагілок. Хто може це зробити — хай діти перед Великоднем приготують кошички з пасочкою, писанками, вербовою гілкою тощо і в церкві або на церковному городі хай священник посвятить їх. Це викликає у дітей незабутнє враження і вже змалку призвичаює їх до пошанування наших релігійних традицій. Літом увійшло в звичай влаштовувати “Свято Весни”, найкраще серед вільної природи, а на закінчення року, тобто перед великими феріями, — влаштовують прогулянку, в якій беруть участь теж батьки. На святковий настрій, крім естетично прибраних кімнат або сцени, не менше впливає теж одяг дітей. Найкраще до того надається народне вбрання, однаке це не може бути копія одягу для дорослих. Для дівчаток добре буде ввести квітчасту коротку спідничку, вишивану сорочку, зелену або голубу запаску, коротшу від спіднички, вузьку крайку, два-три зразки дрібного намиста і на голові стяжку або маленький віночок із

квітів. На ногах чорні черевички. Для хлопців найвідповідніші короткі або довгі темні штанята, вишивана сорочка, застібнута червоною стяжкою, в поясі — крайка. Не бажано одягати малих хлопчиків у широкі й довгі різнокольорові шаравари, вони у них виглядають важкувато і завжди чомусь смішно, та й самі шаравари не українського, а турецького походження, отже, і не мусимо до них горіти особливим сантиментом.

Коли в дит. садку є кілька осіб педагогічного персоналу, тоді добре визначити одну особу, яка керує цілим святом і за нього відповідає. Звичайно їй допомагають інші особи і дехто з матерей. Для молодших дітей треба приготувати лавочки або стільчики, щоб вони під час виступів старших дітей могли відпочити. Перед початком свята діти не повинні збиратися в тій самій кімнаті, де є гості, а зорганізовано входити на залю при звуках музики або співу, починаючи програму. Найважливіша справа всіх святкових днів, коли настрій бадьорий, однак не галасливий, коли програма коротка (не довше однієї години!) і її добре виконано.

З М І С Т:

	Стор.
Замість вступу	3
Психологічні підстави виховання в дитячому садку	5
Фізичне виховання	24
Рухливі ігри	31
Драматизовані (ілюзійні) і дидактичні ігри	37
Мовні зайняття	45
Спів і музика	53
Природознавство	58
Ручні праці	65
Святкові дні в дитячому садку	76

ПОКАЖЧИК ВАЖНІШОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Русава Софія: ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ, Катеринослав, 1918.
Русава Софія: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ, Прага, 1924.
Русава Софія: НОВІ МЕТОДИ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ, Прага, 1927.
Кузьмів Ярослав: ТРОХИ СЕРЦЯ — ТРОХИ НЕБА, (про дитячі садки на селі), Львів, 1936.
УКРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ (підручник для провідниць дит. садків за ред. Л. Ясінчука), Львів, 1936.
УКРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ — журнал-місячник за ред. М. Пастернакової, Львів, 1938 — 39.
Д-р О. Філяс: ГІГІЄНА ДИТИНИ ДОШК. ВІКУ, Краків, 1940.
Пашкевич Підія: ДИТЯЧА РУХАНКА, Краків, 1940.
УКРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ (частинний передрук підручника Л. Ясінчука), Краків, 1940.
М. Пастернакова, Л. Петрушевська, М. Юркевич: ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ — стаття в "Енциклопедії Українознавства НТШ", Слов. част. 586 — 588.
ДЗЕЛЕНЬ-БОМ: збірник віршів і приказок, Катеринослав, 1919.
Животко Аркадій: ПРОМІНЬ (збірничок для праці з дітьми в дошк. закладах), Липськ, 1922.
Данилович Б.: КИТИЦЯ КВІТОК ДЛЯ ЧЕМНИХ ДІТОК, збірник пісень, забав і віршів, Краків 1941.
ВЕСЕЛКА — дит. журнал-місячник, Джерсі Сіті, ЗДА від 1954.
Щурат В. — Вахнянин Б.: ДІТВОРА СПІВАЄ, В САДОЧКУ ГУЛЯЄ, співаник I-II, Львів, 1936.
Гайворонський М.: ЗБІРНИК УКР. ПІСЕНЬ ДЛЯ МОЛОДІ, Саскатун, 1946.
ЖАЙВОРОНОК — збірник пісень у 3 частинах з додатком руханкових вправ, Вінніпег, 1952.
Юркевич Марія (упорядкувала) збірники для дошкільця: ВЕСНА, Філядельфія, 1951, ЛІТО, Філядельфія 1952, ОСІНЬ, Філядельфія, 1953, ЗИМА, Нью Йорк, 1952.
ЩО ПОВИННА ПРОЧИТАТИ УКРАЇНСЬКА ДИТИНА — список книжок для дітей дошк. віку, ОУП, Торонто, 1957.

ВИДАННЯ в УССР

- ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ — наук. педаг. місячник, Київ.
ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ, підручник, Київ, 1940.
Іваненко Оксана (упорядкувала): ОПОВІДАННЯ, ВІРШІ ТА КАЗКИ ДЛЯ ДОШКІЛЬНИКІВ, Київ, 1940.
МОЯ ЧИТАНОЧКА, вірші, оповідання, казки, загадки, ігри та прислів'я для дошкільників, Київ, 1957.
МАЛЯТКО, журнал для дітей дошк. віку, Київ, від 1959.
Верховинець В.: ВЕСНЯНОЧКА — збірник пісень з іграми, Харків, 1927.